

PAŠKI FALSIFIKATI*

Dr. Nada Klaić

I. POVIJESNI DIO

1. PAG I ZADAR DO GOD. 1409.

Sve do druge polovice XII. st. Zadar je bio nesumnjivi gospodar jugoistočnog dijela otoka Paga. Nakon razorenja Zadra god. 1203.¹ glavno središte ne samo rapskog dijela, nego i čitavog otoka, stara Kessa², gubi sve više važnost. Na njezin se račun uzdiže pomalo naselje na suprotnoj strani zaljeva, Pag, glavno središte zadarskog dijela otoka.

U toku zadarsko-mletačkih sukoba u drugoj polovici XII. st. Mlečani su oduzeli Zadru Pag i ostale otoke i postavili za kneza Dominika Mihajla.³

Prema ugovoru iz god. 1204. zadarskom su knezu pripadali svi prihodi i »časti«, koje su dotad imali zadarski knezovi od paškoga kneštva, i povrh toga otok Skerda⁴. Venecija je i poslije god. 1204. postavljala kao zadarske knezove svoje ljude. Budući da je Bela IV. god. 1244.⁵ obećao u ugovoru s Venecijom, da se ne će miješati u prilike Zadra i njegovih pripadnosti, to se u XIII. st. nisu promijenili zadarsko-paški ni zadarsko-mletački odnosi. Prilike će se promijeniti tek god. 1311., u vrijeme bune Zadra protiv Venecije. Iskoristivši priliku, Pag se diže protiv Zadra, a poslanici »universitatis insule Pagi«, došavši u Veneciju, traže u prvom redu slobodan izbor kneza. Venecija im, međutim, odgovara: »quod reservamus nobis et nostre communi electionem ipsam, prout nobis pla-

* Ova je rasprava drugi dio moje radnje »Falsifikati u povijesti Paga«, s kojom sam god. 1954. habilitirala za privatnog docenta na Filozofskom fakulteta u Zagrebu. Prvi dio habilitacione radnje štampan je u »Zborniku instituta za historijske nauke u Zadru« (Zadar 1955., str. 37—57) pod naslovom »Rapski falsifikati«.

¹ God. 1203. svjedoči Bolješa, sin Nikole iz Zadra, da su iznova podignuti castrum Kesse razrušili »homines civitatis iam dicte Jadre destructe cum fratre domini regis Ungarie...« C. D. III, 31.

² Ležala je na suprotnoj strani zaljeva, nekoliko kilometara od današnje Časke.

³ Šišić, Zadar i Venecija, Rad 142, str. 233. God. 1194.

⁴ »Comes autem habebit omnes redditus et honorificentias, quas habere solebant de insula Pagi, et insuper Sherdam insulam, que est versus terram.« S. Ljubić. Listine I, MSHSM 1868, str. 21.

⁵ Listine II, 63.

cuerit faciendum...«. Iako je znala, da su Pažani plaćali dotad svom knezu, obično zadarskom plemiću, 1400 libara godišnje, smanjila je tu plaću na 1000 libara, riješivši ujedno Pažane ostalih dužnosti prema knezovima (salva domo pro habitatione comitis).⁶ Kad se Zadar god. 1313. predao Veneciji, zadržala je ona pravo da još dvije godine postavlja paške knezove između zadarskih plemića, a onda »electio comitatus Pagi remaneat ad comune Jadre, sicut prius erat«. Posebnim je obećanjem Zadrana Venecija nastojala zapriječiti osvećivanje Pažanima, koji su se u tom ratu digli protiv Zadra.⁷

Budući da je Pažanima mletačka vlast bila znatno lakša od zadarske, nastojat će da se oslobode zadarske prevlasti. Pritisak Zadra bio je to jači, što ga je poticao materijalni interes zadarskih građana. Gotovo sve istaknute patricijske porodice posjeduju na Pagu solane, kuće ili stoku; dapače, neki su se Zadrani i preselili na Pag.⁸ Gubitak otoka značio je za njih i gubitak općinskih prihoda i ugrožavanje njihovih posjeda, pa su, izgubivši ga, uvijek svim silama nastojali da ponovo dođu do njega. Pažanima je, osim vlastitih interesa, sama Venecija dala inicijativu za borbu protiv Zadra. Ona je u borbu protiv Zadra poslala najprije njegove podložnike (1311). Poučeni jednom ovim primjerom, Pažani otad iskorištavaju svaku priliku da se riješe Zadra.

Oštriji sukobi počinju god. 1339. zbog nekih zloupotreba Zadra. Venecija stoji na strani Paga, i zbog njezine intervencije Zadar mora popustiti, te je napokon, između ostalog, zaključeno:

a) da se vijećnici biraju kao i dotad iz paških porodica, a da se izbace oni, »qui sunt de Choroatia«, a koje su pred nekoliko godina zadarski knezovi ugurali u vijeće;

b) Zadar ne smije siliti paške građane da prime kneštvo uz visoku svotu od 1400 libara godišnje, već ga mora sam ponovo preuzeti;

c) ukidaju se nepravedno uvedene daće na sol i stoku, a trojica će vijećnika ispitati i popisati prava Pažana.

Nesuglasice se, međutim, nastavljaju do god. 1342., kad je sklopljena konačna nagodba.

Prema paškim tužbama iz vremena tih nesuglasica razabire se, da je Zadar u posljednje vrijeme išao za tim da novim odredbama učvrsti svoju vlast. Paški knez hoće, na primjer, postavljati svoje oficijale, kako bi se na njih mogao osloniti. Mletačka komisija ukida tu odredbu, ostavljajući knezu izbor jednog suca, dok drugoga bira većina puka. Pred komisijom se određuje sastav pašskog vijeća, zabranjuje se Zadranima da sile Pažane na vojnu dužnost, ostavlja im se pravo slobodnog mesarenja, ribarenja, trgovanja i t. d. Zadrani se osobito opiru postavljanju samostalnoga pašskog notara, nastoje prenijeti notarske knjige u Zadar, ali im Venecija osujeti namjere, određivši, da se notarske knjige sprema u kutiju »ubi ponantur scripture comunitatis Pagi«.⁹

⁶ N. d. I, 191.

⁷ N. d., 269.

⁸ Jakov Fanfogna, Zadrantin, čini oporuku u Pagu; C. D., XI, 559, god. 1350.

⁹ Za te sukobe vidi Listine II, 156—157, 172, 195, 212—214, 235, 236.

Međutim, ni Pažani nisu ostali kod starih običaja. Prije svega pučani traže, da njihov sudac (iudex populi) ne dobiva više plaću. Kako se na taj zaključak sudac odlučio povući, Venecija, smatrajući »quod Pagenses male stant sine curia vel regimine in civitate sua Pagi ac etiam, quia consilium et populom dicte terre non acceptaverunt refutationem factam per dictum iudicem«, nalaže, da ostane u svojoj službi.¹⁰

Protiv dotadašnjeg običaja traže Pažani god. 1342., da mogu izabirati posebno tijelo od 12 vijećnika. Venecija odgovara, da »dictos XII viros eligere non esset aliud quam usurpare iurisdictionem comitis, iudicum et communis Jadre et eorum iuribus«, i odbija molbu.¹¹

Svi ti veći ili manji sukobi, koji se vode sredinom XIV. st. pokazuju nastojanja, da se na Pagu formira općina, koja traži sve više prava, a time dolazi u sve žešći sukob sa Zadrom. Venecija postupa u sukobima po svojoj već davno isprobanoj diplomatskoj praksi i popušta sad jednima sad drugima, već kako joj je potrebno. Dok je god. 1342. odbila izbor 12 vijećnika i time popustila Zadru, promijenila je god. 1344. taktiku prema Zadru. Kad se naime Zadar digao protiv nje, Pag nije slijedio njegov primjer. Vjernost prema Veneciji donosi mu konfiscirana imanja zadarskih građana, zadarsku sol i oprost od daće na sol.¹²

U zaključcima mira god. 1347. nalazi se posebni zaključak o Pagu. »Quod insula Pagi cum pertinentiis suis sit in totum exempta a iurisdictione comitatus Jadre, nec in aliquo subiaceat iurisdictioni eius, set omnia in quibus Pagenses tenebantur communi Jadre, remaneant libere in dispositione nostri domini.«¹³ Iste se godine sastaje »toto et integro generali consilio terre Pagi«, koje imenuje punomoćnike za predaju duždu Andriji Dandolu »dominium terre, districtus et totius insule Pagi... ita quod dominus dux et successores sui duces et commune Venetiarum, seu rectores deputati pro eis, iurisdictionem quamlibet in homines et personas terre et districtus insule Pagi habeant in perpetuum...«.¹⁴

Usprkos ovom dobrovoljnom podvrgavanju, mletačka vlada traži način, kako bi se Pag mogao zakonito podložiti njezinoj vlasti, iako »... cum deo et iustitia et iusto titulo ipsam (sc. insulam) possideamus...«. Jedan član mletačkog vijeća odlazi na Pag i dovodi paške sindike u Veneciju, i ovi predaju »dominium et proprietatem terre et districtus et totius insule Pagi« mletačkom duždu.¹⁵

Sve do god. 1358., t. j. do zadarskog mira, ostat će Pag pod direktnom upravom Venecije. Njegovo se pravno stanje u to doba ne mijenja, ali nisu izostali ni sukobi između općine i novih mletačkih knezova. Sukobi nisu nastali zbog kršćenja nekih osnovnih prava Pažana, nego, kako se to razabire iz tužbi god. 1357., većinom zbog nekih manje važnih

¹⁰ N. d. II, 172.

¹¹ N. d. II, 156.

¹² N. d., 285, god. 1345.

¹³ N. d. II, 427.

¹⁴ N. d., 460—461.

¹⁵ N. d. III, 9—11.

novih odredaba samih knezova. Pažani upozoravaju Veneciju, da se neke zloupotrebe knezova nisu događale nikad »tempore dominationis Jadre«. ¹⁶

Zadarski je mir god. 1358. značio za Pažane promjenu vrhovništva i povratak na staro stanje.

U dokumentima nije zabilježeno, da li se Pag u to doba bunio protiv Zadra, ali su ipak negdje prije god. 1372. Zadrani izgubili kneštvo u Pagu. Nastoje, međutim, nadoknaditi gubitak Paga, i to im uspijeva god. 1373. pomoću vackog biskupa Ivana, koji je te godine bio »vicarius generalis in partibus Dalmatie et Croatiae«, a ujedno i zadarski knez. Na nalog biskupa Ivana »bira« paško vijeće za vikara (ne za kneza) Zadrana Rajnerija Varikašu, a taj se onda zaklinje na stare običaje. Varikaša izabire kao svog suca Mateja Markovića, dok općina izabire za suca Ivana Dragsinića. ¹⁷

Što se u zadarsko-paškim odnosima izmijenilo od god. 1372—1396., saznajemo iz protokola i osude ninskog sabora od god. 1396. ¹⁸ i Memoriala Zadrana Pavla Pavlovića. ¹⁹

Raspravi između Zadra i Paga na ninskom saboru prethodili su događaji god. 1393. i 1394. Pažani su, kako bilježi Pavlović, zapovjedili knezu Ivanu de Soppe, da pod prijetnjom smrtno kazne u roku od tri dana napusti otok. Kad je ovaj to učinio, izabrali su između sebe tri rektora »pro regimine eorum« — dakle prvu samostalnu upravu. Zadrani odgovaraju silom i u borbi nedaleko od Paga svladavaju buntovnike, zarobivši dva rektora (treći je pobjegao na Rab), koje nekoliko dana nakon toga objese. ²⁰ Ove su drastične mjere izazvale Žigmunda, te on

¹⁶ N. d. III, 334—358. Knezovi su, na pr., uzimali mlijeko, primoravali navodno Pažane da badava donose drva od mora do kneževu kuće; jedan je od knezova zabranio da čuvari izlaze noću iz lože, kako bi kneževa »nečasna porodica«, t. j. sluge, mogli lutati po okolici; neki su dapače sjekli »boscum« (šumu), koji je bio određen za siromahe.

¹⁷ Stj. Antoljak, *Miscellanea I*, Zadar 1950, 10—14; pred dokumentom je stavljena godina 1373. s obrazloženjem, da je datiran prema indikciji; međutim, 5. XII. može baš prema indikciji 11 (koja je počela 1. IX. 1372.) ići jedino u god. 1372, a ne 1373. Čitav događaj moramo prebaciti u god. 1372. iz još jednog razloga. Biskup je Ivan bio vikar u Hrvatskoj i Dalmaciji god. 1372., za vrijeme izbivanja bana Petra Cudara. Tek 3. XI. 1373. vrši Cudar ponovo svoju čast. Klaić, *Hrvatski hercezi i bani*, Rad 142, 207.

U istu godinu stavlja Cudara i Lucius: »... et all'incontro restitui alli Zaratini la giurisdizione dell'Isola di Pago; perciò li Zaratini aggregarono al loro Consiglio esso Vescovo di Vacca con li suoi fratelli e nipoti, e di loro descendententi come benemeriti, come appar dalli fragmenti de Consigli loro«. *Delle memorie storiche di Tragurio ora detto Traù, Venecija 1637*, 269.

¹⁸ Tekst je osude ninskog sabora štampao najprije Lucius u »*Inscriptiones dalmaticae*«, a zatim Alačević (La congregazione generale della Dalmazia fatta a Nona nel 1396, *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, Anno XV, Split 1892., 95—96, 110—112, 126—128, 142—144). Ispravljene je tekst štampao Šišić u dodatku Memoriala Pavla Pavlovića, 3—42.

¹⁹ Pavlovića je najbolje izdao Šišić, *Memoriale Pauli de Paulo patritii Iadrensis (1371—1408)*, V. A. VI, sv. 1 i 2, Zagreb 1904., 3—42.

²⁰ Šišić, n. d. 18, 19.

oduzima Zadranima paško kneštvo i postavlja svoga kneza.²¹ Kad su god. 1396. došli kraljevski poslanici,²² da održe sabor u Ninu, vrlo im se rado priključuju zadarski poslanici u nadi, da će dobiti natrag Pag. Značajno je, da na sabor u Nin ne donose Pažani nikakve isprave ni privilegije. Iako su Zadrani priložili u svoju obranu nekoliko isprava, presuda je glasila u korist Paga, ili točnije Žigmunda. Zadrani gube jurisdikciju nad otokom, a općina je stavljena pod direktnu kraljevu vlast. Ako su vjerodostojni podaci iz falsifikata iz god. 1397., Pažani su vrlo skupo platili ovo oslobođenje. Žigmund ih obavezuje na godišnju daću od 2000 dukata. povrh kneževe plaće od 150 dukata.

Zadrani se nisu nimalo dali smesti odlukom ninskog sabora, to više, što im je bila poznata Žigmundova potreba za novcem. Već dva dana nakon osude daje zadarsko vijeće šestorici građana potpunu vlast da riješe paško pitanje.²³ Da su kod toga najprije pomišljali na novčani otkup Paga, pokazuju pregovori sa Žigmundom god. 1397. na kninskom saboru.²⁴ Tek 1399. izjavljuje Žigmund Našiću, da će vratiti Pag, ako mu budu plaćali u toku 10 godina po 4000 dukata; ali kad su Zadrani htjeli predati sakupljeni novac, Žigmund se predomislio. Glasnici se vraćaju s viješću, »quod dominus noster rex non aliter vult consentire ipsam restitutionem Pagi, nisi promittatur per nos et nostris expensis conservari sibi castrum in Jadra«. ²⁵ Pavlović ne javlja, da li su Zadrani primili nove uvjete; svakako im Pag nije restituiran sve do 1402. godine.

Dana 4. IX. 1402. zaklinju se Zadrani Žigmundovu suparniku Ladislavu Napuljskom, a dva mjeseca nakon toga stvara vijeće zaključak, »quod Pagensium omnes domos, quas habent in Pago, precipitentur funditus, videlicet extirparentur radicitus, et omnes salinae, terrae, loca et quaecumque habent in insula Pagi, confiscari debeant pro communi Jadre«. ²⁶

Novostečenu vlast nad otokom Zadrani zadrže tek kratko vrijeme. Prigodom »prodaje Dalmacije« (u koju je uključen i Pag) god. 1409. Venecija je sama zadržala pravo postavljanja paških knezova, iako je u mletačkom vijeću iznijeto mišljenje, da »bonum sit pro omni respectu contentare eos (sc. Jadratinos) de hoc« i ostaviti im postavljanje knezova pod istim uvjetima, pod kojima su ih dotad postavljali.²⁷

²¹ N. d., 20. »... accepta fuit nobis per regem terra Pagi, quam dicto die mandato eiusdem regis, intromisit Ioanes Cubretich de genere Cubrianorum«. (30. V. 1395.).

²² Zagrebački biskup Ivan, brat bana Nikole, Ivan Gorjanski i Butko Krbavski; n. m., 21.

²³ »... creati fuimus (fuimus zbog toga, što je jedan od šestorice bio sam Pavlović) provisores super facto Pagensium cum plenissima auctoritate et bailia, concessa nobis per generale consilium cuncta, scilicet in omnibus quam idem consilium habet«. Šišić, n. d., 21.

²⁴ Šišić, n. d., 23.

²⁵ N. d., 9.

²⁶ Šišić, Memoriale, 35, 36.

²⁷ »... quod dominatio nostra providebit de mitendo dictos comitem et officiales Pagi de Veneciis, sicut servabatur temporibus retroactis«. Listine IV, 9.

Prodajom Dalmacije zauvijek nestaje paško-zadarskih sukoba. Otad će Venecija postavljati za knezove u Pagu, kao i u ostalim gradovima Dalmacije, svoje plemiće.

2. BORBA PAGA I RABA ZA NOVALJU

Zamijenivši god. 1409. zadarsku vlast mletačkom, Pag preuzima borbu za Novalju i služi se u toj borbi sličnim sredstvima kao ranije Rab. Već god. 1410. moli Rab potvrdu Novalje u Veneciji, ali ona odbija mlbu kao nepotrebnu.²⁸ God. 1449. dižu se sami Novaljani. Pažani su, naime, ne samo podmitili svoga kneza i zadarskoga kapetana, nego su i Novaljane digli protiv Raba. Najednom dolaze poslanici Novaljana u Veneciju i traže rektora (između mletačkih plemića), ili »quod constituantur sub regimine comitis Pagi«. ²⁹ Odrešitim odgovorom Venecije vraćeno je staro stanje.

U konačnoj, odlučnoj parnici god. 1461., kad su se u Veneciji našli rapski i paški poslanici s ispravama i privilegijima, pala je osuda u korist Raba. Interesantna je činjenica, da se Pažani nisu usudili iznijeti tvrdnju, da je čitav otok njihov, iako su navodno, kako to tvrdi Ruić³⁰, priložili

²⁸ »...quod postquam presentialiter ipsi fideles nostri Arbenses tenent et possident ipsam villam Navallie et nulla persona dat eis impedimentum de illa, non videtur nobis expediens, quod querant aliam confirmationem illa quam habent. Si daretur sibi per tempus futurum aliquod impedimentum, tunc provideremus in hoc per illum modum qui nobis videretur rationabilis atque iustus«. Listine VI, 49.

²⁹ »...quod cum hoc esset precise contra privilegia et concessioncs nostras quas volumus omnino quod serventur, est nostre intentionis quod sint et remaneant sub regimine comitis Arbi, sicut hactenus steterunt«. Listine IX, 300; god. 1449.

³⁰ Za historiju su grada i otoka Paga smatrana obično temeljnima djela paškog historičara druge polovice XVIII. st. Markalaura Ruića. Međutim za sva je njegova djela karakteristična nekritičnost, osobito u prikazivanju starije povijesti grada Paga, pa se zbog toga mora upotrebljavati vrlo oprezno i kritički. Ruić je, kako ćemo pokazati, ne samo prepisivao falsifikate, već je i sam, ako mu je trebalo, mijenjao tekst isprava.

Od Ruićevih su mi djela bili pristupačni ovi rukopisi:

1. Delle riflessioni storiche sopra l' antico stato civile, ecclesiastico della citta et isola di Pago o sia dell'antica Gissa. Fazze a diversi Autori, Privilegi et altre carte Pubbliche e private. Tomo primo. MDCCLXXIX, Ab. U. C. CCCXXXVI;

Rukopis se nalazi u Arhivu J. A. u Zagrebu pod signaturom I C 67.

Drugi primjerak toga djela nalazi se sada u Državnom arhivu u Zadru.

2. Legum, Statutorum, Privilegiorum, tam priscarum, tam novarum, sanctionum et rescriptorum civitatis et insulae Paghii in Venetorum dominio feliciter dogentis amplissima collectio. Cura, studio et opera Marcialauri Rujch. Ad normam et usum civium et incolarum. Cum indice rerum locupletissimo accommodata et in partes divisa. Tomus primus.

Nema godine izdanja, a nalazi se u Drž. arhivu u Zadru pod signaturom I B 14.

3. Constitutiones, indulta, decreta, litterae ducales, sanctiones et alia Capituli et cleri insignia collegiatae ecclesiae Matricis S. Mariae Majoris

na raspravi Belin falsifikat iz god. 1244. Parnica se vodi samo oko granica za Novalju, pa je posljednja dosuđena Rabu.

U istoj je parnici poništena presuda zadarskoga kapetana Minota i paškoga kneza Barbariga iz god. 1449. zbog toga, što su spomenuti mletački činovnici presudili Novalju Pagu, a da nisu zakonito pozvali stranke na preslušanje.³¹ Na osnovu presude iz god. 1289. postavljene su točne granice između paškog i rapskog posjeda.

Spor se, međutim, za ovaj dio otoka nastavljao i dalje u XVI. stoljeću. Napokon je, prema navodima Suića, god. 1538. riješen spor tako, da je Časka dosuđena Pagu, dok je Novalja ostala rapska.³²

3. SUKOBI PAŠKOG PUKA I PLEMIĆA U XV. STOLJEĆU

Bez obzira na promjene u vrhovništvu Paga, u njemu se, kao i u dalmatinskim gradovima, formiraju klase. Tek kad su plemići »zatvorom«
vijeća oduzeli pučanima nadu da mogu postati plemići, borba klasa postaje evidentna i zabilježena je u izvorima.

Gotovo neprekidno vrhovništvo Zadra nad Pagom sve do XV. st. uzrok je, da su historičari, smatrajući taj grad zadarskom kolonijom, zapustili i njegovu povijest.

Već Žigmundovim oslobodenjem Paga od Zadra 1396., a još više mletačkim 1409., nestalo je one sile, koja je dotad kočila istaknute paške porodice da se izjednače s ostalim plemstvom dalmatinskih komuna. Zbog toga se baš u XV. st. opaža užurbana borba za nobilitet i za osiguranje staleških prava. Ni Zadar, a ni Venecija ne priznaju još u XIV. st. nobilitet paškim građanima, niti se oni sami nazivaju plemićima. Kad Pag

*Paghensis, que in hoc volumine collegit et fideliter exemplavit ex authenticis in archivo capitulari, praetoreo et comunitatis existentibus, dominus Marcusla-
urus Rujch.*

Anno Salutis 1792.

Rukopis se nalazi u Drž. arhivu u Zadru pod signaturom I G 11. Ispisano je prvih 85 strana, dok je 45 listova prazno.

4. *Blasone genealogico di tutte le famiglie nobili della Cissa di Pago, con molte de' cittadini, che con esse si apparentarono, o dalle medesime ebbero l' origine. Serie delle famiglie presenti et estinte della successione de' canonici et altre dignita' della chicsa di Pago; e de publici rappresentanti raccolti fedelmente dal signore Marcolauo Rujch. Anno 1784.*

Ovaj se rukopis nalazi također u Drž. arhivu u Zadru.

Rukopis istoga autora pod naslovom »Osservazioni storiche sopra l' antico stato civile et ecclesiastico della citta et isola di Pago o sia dell'antica Kessa...«, koji se nalazi u nadžupskom uredu u Pagu (Antoljak, Pitanje autentičnosti paške isprave, 115), nismo imali u rukama.

O ovoj parnici god. 1461. nema u Listinama pod tom godinom nikakav podatak. Ruić je jedino zapisao pismo dužda Maripietra paškom knezu M. Dalmeriju od 23. XII. 1461., u kojem mu javlja, da je na raspravi održano; 21. XI. iste godine u Velikom vijeću poništena odluka Minota i Barbatica od god. 1411. Pismo je, kaže Ruić, uzeo iz paškog arhiva.

³¹ Ruić, *Delle rifferlessioni II, 228.*

³² M. Suić, *Pag, izd. paške općine, Zadar 1953., 58, 59.*

god. 1339. šalje u Veneciju svoje molbe, onda između ostalog traži, a Venecija dopušta, da »consiliarii Pagi esse debent de cetero et quilibet de sua parentela«, istaknuvši sami na taj način ignobilitet svojih građana.³³ U tužbi pak protiv Zadra 1396. i opet sami izjavljuju, da su bili »hactenus liberi«, a ne nobiles, a da ih Zadrani nastoje učiniti »servima«.³⁴

Da bismo lakše shvatili genezu paškog plemstva, potražiti ćemo kakva su porijekla, odnosno kakve su narodnosti.

Skok drži, da je slavenski elemenat na Pagu, kao i na susjednom Rabu, vrlo star, »valjda od prvog vremena . . . doseljenja«, i da su Slaveni, kao i romanski stanovnici, bili stočari. Veliki broj romanskih toponima, a samo nekoliko slavenskih, dokaz su, »da su sva današnja hrvatska naselja nastala na romanskoj osnovi«. To ne vrijedi, prema istom autoru, samo za gradska naselja, nego i za manja ribarska mjesta, gdje su »Hrvati živjeli u simbiozi s romanskim ribarima«.³⁵

Naprijed je pokazano, da su riječi Konstantina Porfirogeneta točne, te da se po dosad poznatoj građi nije na Pagu sačuvao etnički kontinuitet. Sačuvani romanski toponimi došli su do nas, dakle, preko Slavena, a ne neposredno preko romanskog stanovništva. Najstarija nas povijest Paga i paških patricijskih porodica u tom učvršćuje. U popisu članova paškog vijeća, koje je 1347. predalo Pag Veneciji, nema ni jednog romanskog prezimena. Dapače, neka nas imena (na pr. Dominik i Ivan Šubić, Žitković i Radogostić) izravno upućuju na to, da je Pag naselio isti slavenski elemenat kao i susjedno hrvatsko kopno.³⁶ Iako ne bismo mogli u pojednostima protumačiti nastajanje grada Paga, ipak je već sada jasno, da je nekadašnje »selo-pagus« stare Kisse³⁷ postajalo sve važnije naselje zadarskog dijela otoka. Ali Pažani su se, zahvaljujući ponajviše paškoj soli i stočarstvu, materijalno uzdizali i istodobno od Zadra tražili političku slobodu.

No tek nakon oslobođenja od zadarskog vrhovništva mogu paški prvaci misliti na to, da svojem materijalnom stanju daju i odgovarajući naslov.

Polovicom XV. st. naziva ih Venecija »nobiles de consilio« ili »zenti-lomeni«, iako im nitko nije podijelio plemstvo.³⁸ Izvor je, dakle, njihova plemstva pripadnost vijeću, pa su nobiles samo oni, koji su

³³ Listine II, 48.

³⁴ Šišić, Memoriale, 48.

³⁵ N. d., 59, 63.

³⁶ Listine III, 16.

³⁷ God. 1449. upozoravaju Rabljani Veneciju, da su Pažani bili »seljaci« Zadrana, kao što su sada Novaljani njihovi seljaci (vilani). Naziv »Kessa veterana« iz god. 1212. pokazuje, da se »i u ovom gradu govorio stari dalmatinsko-romanski dijalekat«; oblik se veteranus mjesto vetus ostalih romanskih jezika sačuvao jedino još u rumunjskom. »Znači da je u 13 st. Cissa bila manje važna od drugog gradskog naselja na tom otoku, gdje se dobivala sol iz morske vode, a zvalo se također latinskom riječi pagus = selo.« P. Skok, n. d., 69.

³⁸ »Unde nuovamente essendo conparsi alguni, i qual se appella zentilomeni de quel luogo, davanti la signoria vostra per nome del ditto popolo . . .«. Listine IX, 369 (god. 1451.); 414 (god. 1452.).

smjeli poslati svoje članove u paško vijeće. A kako se izričito zovu »nobiles de consilio«, znači, da je u to doba paško vijeće zatvoreno za određeni broj paških plemićkih porodica.

Kada je došlo do oštrijih razlika između puka i plemstva?

Već god. 1347. kao da se osjeća podijeljenost između komune i universitas, patricijata i puka. Komuna, t. j. »totum et integrum consilium terre Pagi«, koju su sačinjavale 33 osobe, zaključuje samostalno predaju Paga Veneciji »et pro communi et tota universitate terre et insule Pagi«. ³⁹ Iako je ulazak u vijeće već tada privilegij plemića, čini se, da vijeće još uvijek nije »zatvoreno«.

O tome, kada je došlo do »zatvora« vijeća, štampani nam mletački izvori ne govore ništa, tek ima Ruić sakupljeno nekoliko podataka iz paških arhiva. God. 1399. predaju, prema njemu, populares na glavnoj skupštini 14 capitula ili petitiones, prema kojima se naslućuju sukobi s plemićima. Kako su plemići nastojali da se oslobode novčanih tereta na račun puka, to u nekoliko prvih članaka puk traži, »quod omnes taxe fiant tam per homines de populo, quam etiam per illos de consilio et aliter non« ili »quod omnes de consilio quam de populo solvant debita communi equaliter«. ⁴⁰

Čini se, da paško vijeće nije u XIV. st. imalo stalan broj članova, već je broj vijećnika ovisio o broju plemićkih porodica (god. 1347. ima vijeće 33 člana).

Negdje prije god. 1399. dobili su pučani pravo da izaberu svoje predstavnike (32 predstavnika), a plemićko se vijeće te godine sastojalo od preko 50 članova. Pučani na spomenutoj skupštini predlažu promjenu. Plemićko vijeće neka se smanji na 50 članova, a oni će izabirati samo 6 oficijala, ili, ako budu htjeli plemići, raspustivši svoje vijeće, izabirati novo između pučana i plemića, onda će se i oni odreći svojih činovnika. Traže nadalje, da u slučaju smrti jednog člana plemićkog konzilija umjesto njega oni biraju novog člana, a ne samo plemići. Iz molba se pučana očito vidi namjera plemića da se zatvore u vijeće. Ne obazirući se mnogo na želje pučana, plemstvo provodi 1399. svoju volju. Konstituirano je veliko vijeće od »centum vel plures nobiles homines«, koji su »perpetui consiliarii«, a upravu preuzima vijeće desetorice. ⁴¹

Još u doba zadarskog vrhovništva bio je uređen način postavljanja paških sudaca i ostalih općinskih funkcionara. Kad je naime u naprijed navedenom sporu (1341—1342) sam paški knez htio postavljati činovnike, Venecija je to zabranila odgovarajući: »... examinatis consuetudinibus veteribus positis in libro cenabrii, non inveniunt aliquod capitulum, quod mentionem agat de officialibus, nisi capitulum unum, quod mentionem facit, quod comes Pagi solus potest accipere unum judicem, quem vult, et alius iudex fieri debet per maiorem partem voluntatis populi...«. U

³⁹ Listine II, 460.

⁴⁰ Ruić, Delle riflessioni I, 435—445.

⁴¹ »... et quod dicti decem nobiles electi habeant plenariam auctoritatem, potestatem et bayliam faciendi cassare totum consilium Paghi et illos XXXII homines electos ad dictum regimen...«. Ruić, n. d., 435, 436.

izboru ostalih činovnika nisu se složili, i zbog toga je Venecija provela istragu o tom predmetu i nakon nje donijela konačnu odluku: »... quod comes Pagi in principio, quando venit ad suum comitatum, potuit accipere unum iudicem et unum vicecomitem de illis, qui laborant in trema,⁴² quos vult. Alter vero iudex sit per populum Pagi. Super aliis vero officialibus, scilicet camerariis, tribunis, iusticiariis, sensariis sive missetis, uno iudice in Scripsallo et advocatus curie« treba da odlučuje knez zajedno sa sucima.⁴³

Način izbora sudaca ostaje nepromijenjen sve do god. 1399., a tada se sva prava prenose na novokonstituirano vijeće desetorice.

Vrhovništvo hrvatsko-ugarskih kraljeva nad Pagom bilo je kratkog vijeka. God. 1404. vješa Pavao de Georgiis, paški knez, Bellotu de Pago, pod kojim se sigurno kriju ili Belota Marojević ili Belota Dobronić, oba članovi vijeća desetorice, najistaknutiji plemići u to doba.⁴⁴ Ruić pripovijeda, kako je u posljednje doba zbog progona Zadrana smanjeno vijeće pedesetorice. Općinski su poslovi zbog toga spali na nekolicinu. Zbog toga je, kaže Ruić, zaključkom vijeća 1422. odlučeno, »quod non removendo predictos 50 homines de 50 domibus... possint de cetero venire ad Consilium publicum et habere officia, beneficia, commoda, utilitates, honores et similiter labores et angarias« sino vi dotadašnjih vijećnika, ako su navršili 18 godina.⁴⁵ Članstvo paškom vijeću postaje tako 1422. isključivim privilegijem ne samo pojedinih plemića, nego i čitavih porodica, a da istodobno puk nema više nikakvih predstavnika. Sukob je s pukom bio neminovan. Izbačen iz uprave grada, puk nastoji ući u vijeće pomoću Venecije, ali mu to ne uspijeva. Povod je sporu dala podjela pašnjaka na Pagu. Oštećeni, pučani 1451. šalju u Veneciju svoga predstavnika Grubonju Rubonjića,⁴⁶ koji moli Veneciju, da »duodeci

⁴² Ruić (Delle riflessioni I, 235) tumači: trema significa fazione ossia angaria, ma propriamente si puo dire = nota dei fazionari.

⁴³ Listine II, 95—97.

⁴⁴ Šišić, n. d., 39.

⁴⁵ Ruić, n. d. II, 40. Ovu promjenu paškog vijeća najavljuje Ruić riječima »Arringo per serrar il Consiglio«.

⁴⁶ Pod naslovima »Aggravi del popolo su la divisione dei pascoli« i »Si dolgono i popolari della serrar di Consiglio« opisuje Ruić tu borbu sredinom XV. st., dopunjujući poznate nam štampane mletačke izvore podacima iz paških arhiva. Grubonjin je način izlaganja u Veneciji vrlo jasan. Grubonja se tuži: »... Che quando la signoria vostra have el dicto luogo de Pago, el dicto populo elesse zinquanta zitadini, de li qual dovesse proveder ale necessita occorrente de quel luogo, e che manchando un de quelli zinquanta, el ne fosse tolto in so luogo uno altro citadin, dumodo che nel dicto numero el ne fosse un per caxa solamente; el qual ordene e sta sempre observado. E da certo tempo in qua i dicti zinquanta, maliciose et ocultamente, senza nostra volonta e consentimento ha preso una parte tra loro, chel non se debia piu elezer algun altro citadin, e che so fiuoli e desendenti sia de quello colegio a far tutte cosse, che stado et e contra lordene et intention del dito populo...«. Listine IX, 369, 370.

Dvije godine prije toga (1450) dolazi do sukoba između rapskog puka i plemića zbog sličnih uzroka. Puk se tuži zbog davanja i »angariam personalem« i »angariam pecuniariam«. Venecija određuje, da oni, koji daju tlaku, ne

u mini scelti da tutta l'Univcrsita dal popolo« uđu u paško vijeće i zastupaju njihove interese. Grubonja pred mletačkim vijećem izlaže način, kako su plemići prestali birati nove članove u vijeće, dopuštajući samo sinovima i potomcima da ih naslijede. Oni su »soto questa ombra« (t. j. uzurpiravši svu vlast) navalili »molte daye et angarie al dicto populo«, a puk nikada ne vidi obračuna plaćenih daća. Pašnjaci, koji su dotad bili zajednički (svaki onaj, koji bi platio, mogao je pasti svoju stoku), podijeljeni su tako, da je većinu pašnjaka dobilo plemstvo.

Veneciji, koja je u borbi plemića i puka u dalmatinskim komunama stajala većinom na strani puka,⁴⁷ iako mu je tek vrlo lagano popuštala, čini se ovaj zahtjev presmionim. Ona odbija molbu paškog puka, dopustivši da jedino računi budu odsad javno izloženi.⁴⁸

Zbog pomanjkanja štampane građe ne možemo u cijelosti pratiti daljnju borbu između plemića i puka.⁴⁹

Prema tužbi, koju iznose predstavnici puka i plemića 1475., saznajemo, da je pučanima bilo dopušteno (sia stato consentito) da na svojoj skupštini (congregatio) koja bi se sastajala svake godine, izaberu 12 predstavnika (cioue niuoue nella terra et tre nelle ville). Poslanici plemića upozoravaju mletačko vijeće, da je ta stvar ne samo nova i neuobičajena, nego, kako oni misle, i opasna, jer je većina puka »de giente forestiere della montagna sudditi al Signori de Crouacia et Re d'Ongaria« i zbog toga predlažu, da je ukine. Venecija je, da udovolji željama plemića, zabranila pučanima bilo kakve sastanke, a mjesto 12 capi del popolo birat će paški knez tri pučka prokuratora na godinu dana.⁵⁰

moraju davati novčane terete. Dopušta, nadalje, da puk može izabrati svoje advokate. Molbu pak, da se »possint de cetero cohadunare« uz dozvolu kneza, odbija, kao što je to odbila i nekoliko godina ranije u Splitu, dok je na pr. na Hvaru dopustila. Vidi G. Novak, Split u Marulićevo doba, Zbornik Marka Marulića (1450—1950), J. A. 1950, 65, 80.

⁴⁷ Novak, n. d., 63 i sl.

⁴⁸ Ruić je popratio mletački odgovor ovim riječima: »Non sembra però al Senato conveniente tal'Instanza Popolare, e perciò risponde, che sul'fatto del Consiglio non intende che fatta venghi novita di sorte...«. Delle riflessioni II, 172.

⁴⁹ Ruić svjedoči, kako su poslije »zatvora vijeća« nastojali neki građani da uz pomoć Venecije uđu u vijeće. Te je građane vodio god. 1468. neki Ivan Modrić ili Slovinja (Tentativi del Slovinja per aver l'ingresso nel Consiglio). Ruić, Delle riflessioni II, 265.

⁵⁰ Tekst molbe nalazi se u Dodatku Statuta Communitatis Pagi, Venetiis 1637, 107—109. »Petrus Mocenigo, Dei Gratia Dux Ven. Nobili et sapienti viro Francisco Bembo, Comiti Pagi de suo Mandato, et successoribus suis fidelibus, salutem et dilectionis affectum. Audivimus saepius oratores fidelium nostrorum Pagensium in contradictorio iudicio cum Ioanne Mochrich ac Antonio Antonchich, Oratoribus fidelium nostrorum popularium Pagensium, et tandem Antonium Palcicis, nomine Nobilium cum supradictis duobus nomine Capitulis inscriptis et visis, quibuscumque privilegiis, statutis, ordinationibus et quam plurimis scripturis pro utraque parte productis, considerantes quieti et pacifico statui eorum et ut simul (ut par est) pacifice et in amore vivant et finis amodo imponatur controversiis suis, statuimus cum nostro Collegio, auctoritate consilii Rogatorum per partem captam in eodem Consilio die

Čini se, da je ova odluka bila definitivna, jer je sredinom XVI. st. uprava komune još uvijek isključivo privilegij plemića. U svojem Itineraru 1553. Giustiniani daje za Pag ove podatke: »... sono divisi in popolari

13. VIII. 1474 *facere ipsis duobus Capitulis responsionem nostram sicut ad unum quodque videbitur.*

Tenor autem ipsorum Capitulum talis est:

Primo si espone per nome delli Ambasciatori delli Gentilhuomini da Pago, che conciosia nouamente sia stato consentito al Populo congregarse in uno e redurse a suono de campana nella Chiesa di S. Francesco, oue sul'altare tutti anno giurato esser auuersi et contrarii alli Gentilhuomini da Pago, et hanno eletto dodecc Capi tra loro, cioe nioue nella Terra et tre nelle Ville; la qual cosa cusi come nioua et inusitata e molto pericolosa, perche quelli Populi per la maggior parte sono de gente forestiere delle montagne, sudditi al Signori de Crouacia et Re d'Ongaria et pero supplicano, che simil congregazione di Populo et tali procuratori et Capi non si faccino, perche quell' Isola e ordinata si per li statuti come per parte prese nell' Eccelso Consiglio de Pregadi, spetialmente adi otto marzo 1451. si che tutte cose necessario e prociedano ordinatamente se tamen alla Serenita Vostra paresse che'populo havesse alcuno per loro a veder quelle raggioni et administrationi et conti et spese si fanno questo far puo la Vostra Serenita faciando che' Conte quando sara necessario lui elezza quello over quelli li parera per lo pacifico et quieto commun viver de tutti.

Respondeatur, quod ex honestis respectibus, maxime quia talia capitula facta fuerunt absque licentia Domini nostri et utriusque nobis sunt grati, statuumus, quod de cetero per populares non possit fieri aliqua congregatio seu consilium; et electio XII Capitulum populi electorum per novam congregationem populi revocetur et pro revocata habeatur et quamquam insula illa sit ordinata et statutis eorum et per ordinamenta nostra et administratio pecuniarum et computa expensarum quae fiunt singulis in diebus non presententur Comitibus, qui Comes ea omnia poni faciat in Cancellaria ubi ab omnibus videri et examinari possint; tamen sumus contenti, quod per comitem nostrum presentem et futurum singulis annis eligi debeant tres procuratores populi, qui ipsi comiti aptiores et magis idonei videbuntur; qui tres sint per unum annum; quo completo, eligantur alii tres per comitem, qui ibi erit, et sic successive fiat perpetuo; et qui fiunt uno anno in dicto officio non possint esse usque ad tres annos in eodem officio. Qui quidem tres populares habeant procuracionem popularium, videlicet, videndi computa, expensas, administrationes pecuniarum et similia; et quando ipsis tribus aut maiori parti eorum viderentur in iis, que occurrunt populo, semper habere possint recursum ad comitem nostrum et ad nostrum Dominium.

Secondo: essendo stato provisto, che sia imbosolato, et messi in parte sorte Gentilhuomini et popolari per huomini da remo; si che molti sono venuti al par cossi suoi villani, non pero in scrittura, ne per determinatione, cosi sia stato ordinato ma a bocca solamente, et benche venendo noi aggravarse alla Vostra Serenita la Vostra Clementissima Signoria, ordinasse fussero, Gentilhuomini di Pago alla conditione d'altri Gentilhuomini de Dalmatia; nientedimeno presumo li detti popolari insuperbiti per li favori, hanno hauuto tentar, che siano imbosolati, come era stato ordenato per li huomeni da remo con li populi; e perche l'e contra li nostri privilegii dal 1244, inqua nel tempo del Re Bella, Re Lodovico et Re Sigismondo, colli quelli privilegii venissimo a obediencia de Vostra Serenita e fossino acetati et cosi trattati sempre sin al' presente. Et ha vogliuto la Vostra Serenita l' offitio delli Gentilhuomini di Pago sia diviso et separato dal' officio delli popolari; et cusi supplicemo la Vostra Serenita ne voglia conservare nelle prerogative et preminentie et condition nostre, secondo la forma delli nostri privilegii, di nostri statuti et

et nobili, li quali soli entrano in consiglio et governano la comunita esclusi i popolari». ⁵¹

Međutim to je doba, kad paških plemićkih porodica pomalo nestaje. Spomenuti Giustiniani navodi samo četiri plemićke porodice, od kojih se jedva dvije (Mirkovići i Kašići) mogu smatrati bogatima. ⁵²

Do promjena dolazi, ako smijemo vjerovati Ruićevim riječima, 1615. godine. Sve do te godine imali su pučani jedino pravo da godišnje izabiru tri prokuratora. »L' inspezione di questi capi era di vegliare soltanto, che il popolo non venisse aggravato da souerchie collette e di rappresentare alli Giudizi de Patrizii, Capi della Citta, le nuove angarie...«. ⁵³ Kad su 1615. prilikom osnutka žitnog skladišta (fondaco de grani) priskočili svojim novcem i »laboratori di saline«, bilo je građanima dopušteno da izaberu godišnje 24 gradanina (cittadini) s jedinom zadaćom, kaže Ruić, da oni dalje biraju tri prokuratora i pomoćnike kod upravljanja novim skladištem. No »questa istituzione produsse l' secondo Corpo Universita appellato, perpetuo emulo della Comunita di Patrizii...«. ⁵⁴ Ruić prati, ilustriranu brojnim primjerima, tu borbu pučana, odnosno gradana, i plemića i jasno pokazuje, kako su se sukobljavali upravo onda, kad je trebalo davati kakva novčana podavanja.

Pa ipak, ni »zatvor« vijeća nije mogao ostati stalan. Kad su nakon pada Obrovca, Like i Krbave Planinskim kanalom gospodarili uskoci i vlasi, Pag je ostao odsječen od obale i upućen na svoje jedino bogatstvo — sol. Postepeno izumiranje i iseljavanje plemićkih porodica prisiljava preostale da prime u vijeće pučane i gradane.

Iz svega se rečenog razabire, da su paški plemići ušli u XV. st. u borbu s pučanima, i da ta borba traje, uz stanovite prekide, do početka XVII. stoljeća.

consuetudine fina odesso osservati, come vien trattati il altra Gentilhuomeni di Dalmatia.

Respondeatur, quod quia distincta et separata esse debeant officia Nobilium ab officiis popularium; propterea quando occurret fienda aliqua angaria personalis, volumus, ut fiat electio officiorum nobilium separata a popularibus, ita ut quilibet veniat per sortem gradus sui ad officia sua, secundum formam nostrarum ordinationum, suorum statutorum. Sic hactenus factum fuit, et sicut sit in caeteris civitatibus nostris Dalmatie. Quare auctoritate nostra mandamus vobis, quatenus supradicta capitula et in eis contenta observare et observari ac exequi inviolabiliter debeatis, facientes has nostras ad futurorum memoriam registrari et registratas presentanti restitui.

Datum in nostro Ducali Palatio 28. Septembris 1475.

⁵¹ Š. Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae (Commiss.)* II, 258, 259.

⁵² »Le famiglie nobili sono: Spirceovich, Discovich, Mircovich et Cassich. Sono restate estinte molte altre. Sono tutti poveri, eccetto due case, una dei Mircovich, l'altra dei Cassich.« *Commiss.* II, 259.

⁵³ Ruić, *Blasone*, 84.

⁵⁴ Ruić, n. d., 84.

II. FALSIFIKATI

Ovaj vrlo kratki pregled ukazao je samo na osnovne probleme paške povijesti do svršetka XV. stoljeća. Upoznavanje nam činjenica pomaže, da lakše shvatimo potrebe Pažana, pa da falsifikate, koji možda rezultiraju iz tih potreba, smjestimo po mogućnosti u doba njihova postanka.

Osnovna djela, iz kojih crpemo podatke o otoku i gradu Pagu, već naprijed spomenutog paškog historičara Ruića, nažalost su vrlo nekritična. Kako je on prije svega patriot, a tek onda historičar, to mu je jedina želja, da u svojim djelima proslavi prošlost svoga grada. Zaslijepljen tom ljubavlju, ne razmišlja mnogo kod izbora arhivskog materijala, pa uzima sve što mu dolazi pod ruku, (prepisuje na pr. poznati falsifikat, po kojem je tobože Aleksandar Veliki dao Pažanima susjednu hrvatsku obalu sve do Istre, a koji je sastavio paški notar Kristofor Bilinić).¹

Od sumnjivih isprava, kojima obiluju Ruićeva djela, uzet ćemo samo one, koje su i sami Pažani smatrali osnovnim dokumentima u borbi protiv Zadra i pučana. To su isprave:

1. Bele IV. od 30. III. 1244.;
2. Ludovika I. od 23. IX. 1376.;
3. Žigmunda od 5. III. 1397.

1. ISPRAVA ŽIGMUNDA OD 5. III. 1397.

Koliko nam je poznato, Žigmundova isprava od 5. III. 1397. nije dosad nigdje štampana. Original se isprave nije sačuvao;² a jedan se prijepis nalazi u »Statuta Communitatis Pagi, Venetiis, 1637« pod naslovom »Privilegi della Citta di Pago et di quelli Nobili contro li Popolari et etiam contro li Zarattini«. ³ Ovaj prijepis nije štampan, nego dodan rukom XVIII. st., nakon teksta statuta, pa ne možemo sigurno tvrditi, da li je taj prijepis najstariji.

U istom ju je stoljeću, naime, prepisao u svojim djelima M. Ruić,⁴ samo što je njegov tekst, kako ćemo pokazati, hotimično ispravljan i mijenjan.

Test isprave prema prijepisu u Statuta glasi:

¹ Ruić, Blasone, 1—2.

² U namjeri, da dođemo do spomenute isprave, obratili smo se na msgr. Blaža Karavanića, paškog kanonika, koji nam je dao negativan odgovor. On vrlo dobro poznaje paške arhive i sam ima u rukopisu povijest Paga izrađenu na osnovu arhivalija.

³ Statuta Communitatis Pagi, 141.

⁴ Delle riffsioni I, 394—400; Blasone, 19—23.

Sigismundus dei gratia⁵ Ungarie, Dalmatiae, Curuvatiae(!),⁶ Ramae, Serviae, Galitiae,⁷ Lodomeriae, Comaniae,⁸ Bulgariae rex ac marchio Brandemburgensis,⁹ sacri romani imperii archicamerarius, nec non Bohemiae et Lucemburgensis¹⁰ heres.

Omnibus Cristi fidelibus tam presentibus, quam futuris, presentium notitiam habituris salutem in salutis largitore. Verum quia iustitia et iudicium juxta coelum decretum sunt regalis solii¹¹ validissimum incrementum, nam David rex pius et in patria(!)¹² ac divino cultu eximius, orabat ex¹³ desiderio cordis: iudicium regi et iustitiam filio regis dari. Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, cum fideles nostri rectores, consilium et commune Pagi et insulae nostrae Pagensis destinarunt in anno plusquam¹⁴ preterito eorum idonei(!) et providi(!) ambasciatoribus(!) et sindici(!) specialibus(!)¹⁵ in Buda(!) nostrae majestatis in¹⁶ presentiam; per eosdem^{16a} contra rectores, consilium et commune nostrae civitatis Jadrae perhibuerunt hujusmodi gravissimam querellam et actiones dolorosas nostrae palam exposuissent¹⁷ et protulissent¹⁸ serenitati, ut prefati rectores, consilium ac commune Jadre, pravo freti consilio, tempore dudum impacato¹⁹ retrolapso, vexillo eorum in contemptum throni regalis, nostraeque serenitatis²⁰ fastigium sursum²¹ erecto, et sub eorum(!)²² perperam plerisque consanguineis, fautoribus et complicitibus quondam Joannis prioris nostri notorii infidelis ac incolis regni Bosnae,²³ nostris et regnorum nostrorum prescriptorum aemulis, armis potenter²⁴ suffectis non modicum agregatis, adversum²⁵ anafatos²⁶ nostros fideles subditos universos²⁷ ipsius Pagi et insulae Pagensis fidelitatis fervore vigorose premuniti(!) et amoniti nostrum regium vexillum in medio et pro tuitione uberiori eorum extollere²⁸ insigniti(!), non cessarunt hostili ingenti²⁹ cum insultu irruendo et grandia incendia, valida homicidia, immensa spolia, rigidas decolationes et cruentationes ac mutilationes inefabiles hominum utriusque sexus ac stragem terribilem in eodem Pago et insula Pagensi temerarie perpetrando et muros ecclesiarum et quam plurimarum aedium imaniter dirumpendo³⁰ et viros ecclesiasticos ac moniales indecenter feriendo et enormiter pertractando, virgines violando, adulteria committendo, vineas et salinas per fossinas illicitas³¹ annihilando et nonnullos fideles subditos nostros de dicta Pago acriter afflictos, vinculatos in predictam Jadram transducendo et diversis tormentis affligendo, incarcerando, jugulando et suspendendo ac ho-

⁵ Poslije gratia ima Ruić Rex. U notama ée biti označene razlike između Ruićeva teksta i onog u Statuta. Neznatnije razlike gramatičke ili stvarne (na pr. pisanje velikih ili malih slova, ae ili e, ac ili et) ne ćemo unositi, jer one ne znače s t v a r n u izmjenu teksta, niti ih autori dosljedno upotrebljavaju.

⁶ Croatie — ⁷ Gallitiae — ⁸ Ruić nema — ⁹ Brandimburgensis — ¹⁰ Luxemburgensis — ¹¹ solis — ¹² Patria — ¹³ Ruić nema — ¹⁴ proximo — ¹⁵ eorum idoneos et providos ambaxiatores et sindicos speciales — ¹⁶ ad — ^{16a} per eodem nema u Ruića — ¹⁷ exposuerunt — ¹⁸ protulerunt — ¹⁹ Ruić nema — ²⁰ umeć in iza serenitatis — ²¹ Ruić nema — ²² eodem — ²³ iza Bosnae dodaje inimicis — ²⁴ potentiarum — ²⁵ adversus — ²⁶ antefactos — ²⁷ nakon universos Incolas — ²⁸ extulerunt — ²⁹ nema ingenti — ³⁰ dirumpendo — ³¹ perfossando —

renda nece³² perimendo et cuncta bona ipsorum et et omnia privilegia ac jura super libertatibus eorum emanata prorsus auferendo et transportando. Ipsum nostrum per³³ ultimo vexillum a prefatis nostris fidelibus subditis jam devictis violenter ablatum, telluris in senum,³⁴ proiciendo foedo, paedum accessu³⁵ maculari³⁶ veriti non fuissent.

Iis³⁷ itaque³⁸ agnitis et procuratoribus ipsarum utrarumque partium praesentibus et acceptantibus, omnium praedictorum³⁹ discussionem ad nostrum adventum quam primum, Deo duce, in dictum regnum fiendum⁴⁰ distulissemus. Tandem nobis anno imminente ad Dalmatiae et Croatiae regnorum nostrorum praedictorum climata, presertim⁴¹ Nonam et extremo Rincium(!),⁴² civitates nostras regales accedentibus⁴³ et cunctis querelantibus justitiam facientibus, idonei et dicreti viri Joannes Damiani et alter Joannes Georgii Buchinoa⁴⁴ ac Joannes Rachis Lepor dicti presbyteri,⁴⁵ Mateus Petri et Belottas Maroii, viri(!)⁴⁶ syndici et legitimi procuratores totius communitatis Pagensis, nomine et in persona ejusdem, praetaxatam actionem eorum denuo ex novo modo(!)⁴⁷ ac praelatorum baronum nostrorum in conspectu contra annotatos rectores, consilium et commune Jadrae, pro et ex quibus vir (legum) peritus Rebaldu⁴⁸ doctor filius Damiani, Borsae Arnerii,⁴⁹ Simon de Persich⁵⁰ ac Paulus de Sirri,⁵¹ Viri(!)⁵² syndici et legitimi procuratores personaliter comparuerunt declarando, explicando et replicando, juris⁵³ consonum iudicium ex parte dictorum Jadrensiu^m humiliter petierunt impartiri a nostro culmine in praemissis prout dictaret juris ordo. Et quia memorati ipsorum Jadrensiu^m procuratores praetaxata cuncta maleficia et nocumenta antefatis Pagensibus⁵⁴ modo antelato irrogata fuisse minime denegare moluerunt, inobedientiae et rebellionis vitium preteatam⁵⁵ cujus praetaxata pericula passi fuissent et enati contra eosdem Pageenses firmiter allegando.

Ideo nos veram legem regni nostri illibate imitari et observare volentes, omnium praemissorum discussionem ad Praelatorum, Baronum et Nobilium ac Incolarum Civitatum Regnorum nostrorum Dalmatiae et Croatiae ac Hungariae praedictorum inibi pro sunt(!)⁵⁶ erga nostrum Culmen existencium, maturam commissemus⁵⁷ deliberationem. Qui quidem Praelati, Baroni, Nobiles et ipsarum Civitatum Incolae de singulis et cunctis maleficiorum innumeris generibus praetaxatis per antefactos Jadrenses predictis Paghensibus, uti fertur immaniter illatorum,⁵⁸ indubiam certitudinem nacti sunt et adepti. Ideo ex deliberato animo ac unanimi sanctione per ipsos in praemissis rite definitum fore uniformi relatu, nemine discrepante, nostrae detexerunt Majestati, uti praefacti electores(!)⁵⁹ consilium ex commune Jadrae, vexilli ipsorum antefacti

³² vice (!) — ³³ pro — ³⁴ sinum — ³⁵ umjesto accessu prostratu — ³⁶ mamlari (!) — ³⁷ His — ³⁸ ita — ³⁹ nema acceptantibus i predictorum — ⁴⁰ fiendam — ⁴¹ presentem (!) — ⁴² u Ruića nečitljivo — ⁴³ accedentes — ⁴⁴ nečitljivo — ⁴⁵ Lapor dicti Presbyter — ⁴⁶ veri — ⁴⁷ nostro — ⁴⁸ Iacobus — ⁴⁹ Cressius Rainerii — ⁵⁰ Simon de Cresico — ⁵¹ Paulus de Scrise — ⁵² veri — ⁵³ juri — ⁵⁴ antefactis Paghensibus — ⁵⁵ rebellionis unico pretextu — ⁵⁶ tunc — ⁵⁷ commissemus — ⁵⁸ illatis — ⁵⁹ Rectores —

correctionem⁶⁰ et dictorum nostrorum infidelium et emulorum regni nostri sub eisdem vexillo hostiliter contra nostros fideles setientium(!)⁶¹ aggregationem⁶² et incendi ac cuncta maleficia praetaxata pen⁶³ ultimo quod ipsius nostri vexili ellisionem⁶⁴ abiectioem,⁶⁵ offuscationem, conculcationem⁶⁶ prorsus et penitus nequiter et infideliter fecissent prohibentium⁶⁷ contra sacri(!)⁶⁷ diadema et decus nostre Majestatis. — Unde nos iosorum praelatorum, baronum et nobilium ac⁶⁸ civitatum regnorum nostrorum predictorum eiusmodi consilio freti^{68a} et inducti et decretoque unami⁶⁹ eorumdem, ne pravorum infidelitas impune⁷⁰ pertranseat et inulta, mera auctoritate et tota potestatis plenitudine nostre Majestatis que suis fidelibus subditis sinum pandere⁷¹ inobescit⁷² gratiose retributionis, universis et quibuslibet praescriptorum Jadrensiu⁷³ modo antelata infideliter deliquentium privilegiis, libertatibus et proprietatibus, jurisdictionibus, potestatibus, dominio,⁷⁴ regimine et facultatibus, super et in dicta Pago et tota insula eiusdem pro ipsis quoquomodo confectis, habitis hactenus et firmatis praedicta⁷⁵ ratione omnino cassatis, annullatis ac revocatis, juribus prorsus destitutis et ab eisdem Jadrensiu⁷⁶ simul cum salinis, edibus, vineis et terrenis ipsius insulae, universis rite ablati et perenniter juxta regni nostri ritum approbatum effective alienatis e⁷⁷ nostris manibus regiis legitime prorsus⁷⁸ in perpetuum applicatis, memoratos fideles nostros rectores, consilium et commune insulae Pagi sincere fideis et fidelitatis nobis debendae firmam constantiam vigorose jugiter observatis,^{78a} modo pretaxato illegitime afflictos a cunctis praefatorum rectorum et incolarum Jadrensiu⁷⁹ infideliter deliquentium, dominio, potestate, jurisdictione, regimine⁸⁰ et generaliter ab omni proprietate et dictione eximimus, liberamus⁸¹ et absolvimus ac penitus in eum sequestravimus,⁸² immo segregamus,⁸³ liberamus ac prorsus perenniter demptos ab omni quispiam⁸⁴ obsequio jugo eorumdem expiamus et quietatos, absolutos et expeditos perpetuo commitimus, nullam juris aut dominij seu possessionis cuipiam⁸⁵ proprietatem in dicta Pago et insula eiusdem et suis cunctis pertinentiis per maris amnes⁸⁶ circumscriptis annotatis Jadrensiu⁸⁷ relinquendo, sed ipsis perpetuum silentium imponendo de eisdem; immo ipsos nostros fideles subditos Pagenses cum totali districtu et territorio insule eiusdem sub nostrum regimen et tutamen speciale ad instar ceterarum civitatum regalium regnorum Dalmatiae et Croatiae nostrorum praescriptorum⁸⁷ in sinu nostre dilectionis perenniter aggregantes et veris libertatibus, statutis et singulis(!)⁸⁸ authenticis solitis, quibus aliae civitates regales nostre antefate potiri perhibentur⁸⁹ et gaudere presignentis et perpetue in eum servientes.⁹⁰ Huiusmodi pacta

⁶⁰ errectionem — ⁶¹ saevientium — ⁶² aggragatuinem — ⁶³ pro ultimo —
⁶⁴ ejectionem — ⁶⁵ oblationem — ⁶⁶ conculcationem — ⁶⁷ Ruić nema —
^{67a} sacrum — ⁶⁸ Ruić nema — ^{68a} summo in consilio freti — ⁶⁹ unanimi
— ⁷⁰ impunis — ⁷¹ pandere debet — ⁷² Ruić nema — ⁷³ Ruić nema —
⁷⁴ Dominiis — ⁷⁵ u Ruića precrtano — ⁷⁶ iisdem Jadrensiu⁷⁶ — ⁷⁷ in —
⁷⁸ prorsus — ^{78a} observantes — ⁷⁹ perhabitu — ⁸⁰ nema regimine — ⁸¹ liberavimus —
⁸² od penitus do segregamus nema u Ruiću — ⁸³ segregavimus —
⁸⁴ quopiam — ⁸⁵ cujuspiam — ⁸⁶ per mare omne — ⁸⁷ u Ruića drukčiji poredak riječi —
⁸⁸ sigillis — ⁸⁹ nema, nego permittentes — ⁹⁰ perpetue struentes(!) —

et datia, pecuniariam⁹¹ solutionem pretextu⁹² agnitionis dominii nostri et nostrorum successorum naturalis,⁹³ fisco regali cunctis annis perpetuis successivis ex parte ipsorum fieri debendam concernenti(!)⁹⁴ discretis et providis viris Bartholomaeo Presbytero Radosij et Bellotta(!)⁹⁵ Dobronich et altero Bellotae Maroevich et Mirco Petri,⁹⁶ veris sindicis et legitimis procuratoribus praefatorum fidelium nostrorum subditorum Pagensium, plenam auctoritatem et meram potestatem ex parte eorumdem ad cuncta peragendo ex⁹⁷ nominibus ipsorum disponenda habentibus, ad nostrum conspectum venientibus et gratanter⁹⁸ suis et dictorum Pagensium in personis acceptantibus ad eosdem Pagenses sancimus imponenda quod ipsi fideles nostri rectores consilium et commune Pagi et insulae eiusdem singulis annis deinceps occurrentibus scilicet pro se et in⁹⁹ quolibet anno nobis aut nostris successoribus dictorum regnorum regibus ex parte totius communitatis eorum, duo millia ducatos, scilicet in festo s. Johannis¹⁰⁰ mille et in festo Nativitatis Domini,¹⁰¹ terminis post et consequenter occurrentibus similiter mille ducatos solvere teneantur indilate;¹⁰² id limpide¹⁰³ explicato ut anno in presenti taliter solvere debeant, quod incipiendo a festo Nativitatis Domini proxime venturo solvant ex ipsis duobus¹⁰⁴ millibus ducatis mille ducatos et in reliquo festo Nativitatis Domini de alio anno sequenti venturo solvant residuos ducatos mille ad fiscum et cameram nostre Majestatis.

Preterea annotati Pagiensis(!)¹⁰⁵ comiti eorum per nos aut nostrum dictorum Dalmatiae et Croatiae regnorum¹⁰⁶ banum pro tempore in medio eorumdem constituendo, specialem residentiam inibi facienti,¹⁰⁷ pretextu salarii ipsius sui honoris centum et quinquaginta ducatos annuatim solvere sint astricti. Ipse comes regat ipsos consuetudinibus et statutis eorumdem illibate observantis.¹⁰⁸ Nihilominus idem(!)¹⁰⁹ Paghenses nobis et nostris successoribus antefatis cum una galea ad instar ceterarum¹¹⁰ nostrarum civitatum in Dalmatia existentium temporibus opportunis servire ac unum castrum in dicta insula Pagi in loco scilicet per nos aut per ipsum banum nostrum eisdem demonstrando aedificare et consumare(!)¹¹¹ teneantur effective.

Universos et quolibet causas in medio eorumdem emergendas — demptis dumtaxat causis: incendia, infidelitatem et homicidia,¹¹² dari concernentibus modum¹¹³ dumtaxat aut ipsius bani vel comitis eorum antefati¹¹⁴ iudicio, una cum iudicibus de dicta¹¹⁵ Pago juxta ritum eorum approbatum jugiter fiendo prorsus reservatis — ipsimet habeant iudicandi meram omnimode¹¹⁶ potestatis¹¹⁷ facultatem lege ipsorum approbata¹¹⁸ requirente.

⁹¹ pecuniarum — ⁹² praetaxatae — ⁹³ naturali (!) — ⁹⁴ debendam, concernentes — ⁹⁵ Bellotae — ⁹⁶ Matheo Petri — ⁹⁷ peragendo in — ⁹⁸ gratantibus — ⁹⁹ pro se i in nema — ¹⁰⁰ in festo Nativitatis s. Johannis Baptistae — ¹⁰¹ Domini nostri Iesu Christi — ¹⁰² u Ruića oštećen tekst — ¹⁰³ oštećeno u Ruića — ¹⁰⁴ nema — ¹⁰⁵ Paghenses — ¹⁰⁶ Ruić dodaje Nostrorum — ¹⁰⁷ faciendo — ¹⁰⁸ observandis — ¹⁰⁹ iidem — ¹¹⁰ nema, nego terrarum — ¹¹¹ construere — ¹¹² Incendii, infidelitatis et homicidii clare — ¹¹³ modo — ¹¹⁴ nema — ¹¹⁵ dicto — ¹¹⁶ omnimodam — ¹¹⁷ potestatem — ¹¹⁸ approbata sic

Ipsos itaque fideles subditos nostros insulae Pagi, ipsorum sinceris¹¹⁹ fidelitatibus requirentibus, ac eorum¹²⁰ successores modernos scilicet et futuros universos, in omnibus praemissis libertatum¹²¹ eorum praerogativis ac cunctis legibus et statutis, quibus aliae civitates nostrae Dalmatiae sunt presignitae,¹²² perhenniter et illibate^{122a} jugiter permanens ratificamus et easdem perpetue¹²³ valituras pro ipsis¹²⁴ confirmamus presentis privilegii nostri patrocinio mediante.

In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes¹²⁵ concessimus litteras nostras privilegiales¹²⁶ pendentes et autenticis(!) sigilli nostri duplicis munimine roboratas. Datum per manus reverendissimi¹²⁷ in Christo patris et domini,¹²⁸ Joannis, archiepiscopi ecclesiae strigoniensis locique eiusdem comitis perpetui ac primatis et sedis apostolicae legati et aulae nostrae eximii cancellarii, dilecti nostri et fidelis. Anno domini trecentesimo nonagesimo septimo, V kalendas mensis martii, regni autem nostri anno decimo.¹²⁹ Venerabilibus in Christo patribus et dominis¹³⁰ Valentino titulo¹³⁰ sanctae Sabinae sacrosanctae¹³⁰ romanae ecclesiae presbytero cardinali et almae ecclesiae Quinqueecclesiarum gubernatore¹³⁰ et eodem domino Joanne ipsius ecclesiae strigoniensis; Nicolao Buber(!)¹³¹ colocensi, Petro jadrensi, Andreas spatatensi, et altero Andreas regusiensi archiepiscopis; Varadinensi ecclesia¹³⁰ vacante, Matercoso(!)¹³² transylvaneo, Joanne zagrabieni, Stephano Ciboragriensi(!),¹³³ Joanne bosnensi,¹³⁰ Demetrio vespriensi,¹³⁰ Joanne jauriensi,¹³⁰ Petro vaciensi, fratre Gregorio sirmiensi, Michaelae nutriensi(!),¹³⁴ Luca canadiensis, Grisogono traguriensi, Francisco scardoniensi, Ladislao Rinense(!),¹³⁵ Joanne nonense,¹³⁶ Antonio sibenicensi, Nicolao corbaviensi et Leonardo decretorum doctore seniensi, ecclesiarum¹³⁰ episcopis ecclesias dei feliciter gubernantibus.

Magnificis viris Launslauchio de Ilstia(!),¹³⁷ regni Hungariae palatino, Scriborio(!) de Scriborich(!)¹³⁸ vayvoda transilvano et comite de Sulnot(!),¹³⁹ comite Joanne de Pastossi(!),¹⁴⁰ iudice curiae nostrae, Nicolao de Gara, dictorum regnorum Dalmatiae et Croatiae, Decreto Bubel¹⁴¹ et Stephano de Borogh(!) maconiensi bannis(!), zuinensi(!)¹⁴² banatu vacante, Nicolao filio Joannis de Banissa(!) janitori,¹⁴³ eodem¹³⁰ Joanne grof Horbavia(!),¹⁴⁴ deapificorum(!),¹⁴⁵ Dominico de Peren¹⁴⁶ pincernarum, Joanne filio magistri Ladislavi Bubelle(!), ragazorum(!)¹⁴⁷ nostrorum in agns(!),¹⁴⁸ Suborio(!) comite posoniensi, aliisque regni nostri quampluribus comitatibus tenentibus et honoris(!).¹⁴⁹

— ¹¹⁹ sinceritatis — ¹²⁰ nema

— ¹²¹ libertatibus — ¹²² perinsignitae — ^{122a} et illibatos — ¹²³ et in perpetuum

— ¹²⁴ pro ipsis nema — ¹²⁵ ponentes (!) — ¹²⁶ privilegii (!) — ¹²⁷ nema — ¹²⁸ nema

— ¹²⁹ datum je u Ruića ispisan brojka i izostavljeno je mensis — ¹³⁰ nema

— ¹³¹ Bubech — ¹³² Materno Transynvano — ¹³³ Stephano Cibo, Acriensi —

¹³⁴ Nitriensi — ¹³⁵ Rinensi — ¹³⁶ Nonensi — ¹³⁷ Leunslachio de Istria — ¹³⁸ Schiborio Schibore — ¹³⁹ Sulnok — ¹⁴⁰ de Dorsoh — ¹⁴¹ Bubelle, Bubel; Memorie,

³²² — ¹⁴² Sirmiensi — ¹⁴³ Janitorum — ¹⁴⁴ Johanne Grooph de Gorbavia —

¹⁴⁵ Dapipherorum — ¹⁴⁶ de Perin — ¹⁴⁷ rogazzorum — ¹⁴⁸ magistris — ¹⁴⁹ tekst

Ruića svršava sa etc. etc.

U toku priprema za veliki rat s Turcima održavaju u lipnju 1396. brat bana Nikole, Ivan Gorjanski, i zagrebački biskup Ivan Smole sabor u Ninu.¹⁵⁰ Između ostalih ustaju kao tužitelji protiv Zadra paški poslanici, nabrojivši u tužbi sve moguće zločine, koje su nad njima izvršili Zadrani (od progonjenja i ubijanja do razorenja crkava i samostana). Iako nemaju ni jedan dokumenat, na osnovu kojega bi dokazali protuzakoniti postupak Zadra, ipak je presuda od 26. VI. 1396. glasila u njihovu korist.¹⁵¹ Zadarskim poslanicima nije ništa koristilo, što su se poslužili ispravama kralja Ludovika. Presudom je određeno, da »insula Pagensis universique habitatores eiusdem... de dictorum Iadrensiū manibus, potestate et dominio libera, exempta et absoluta habeatur« i da se »coetui universo et consortio ceterarum civitatum liberarum regalium dalmatinarum« priključuje.¹⁵²

Zbog ove pozitivne osude Pažani javljaju u Veneciju, da »per sententiam sive determinationem domini sui regis Hungarie sunt liberati a communitate Iadre« i ujedno traže zajam od 2000 dukata. Potrebu zajma čudno opravdavaju — »ut possunt exigere privilegia sua dicte exemptionis, qua sunt pro pignore apud quendam nobilem pro certa quantitate«. ¹⁵³ Venecija im odgovara ljubaznim riječima, da se veseli njihovom uspjehu, ali odbija zajam.

Nije poznato, kako su se stvari razvijale dalje do 5. III. 1397., kad je izdan tobožnji Žigmundov privilegij.

Ako je Žigmund u tom razmaku i dao Pažanima kakav privilegij, to sigurno nije taj, kojega nam se tekst do danas sačuvao, i to iz više razloga.

a) Datum je isprave 5. III. 1397. Tek 2. III. iste godine prelazi Žigmund Dravu, pošto je uzalud podsjedao Đurđevac, te kreće u Pečuh.¹⁵⁴ Negdje na tom putu u Pečuh on bi morao dati nalog, da se izda isprava. Tek 21. III. dolazi u spomenuti grad, odakle izdaje dvije isprave za zagrebački Kaptol i Gradec.¹⁵⁵ Žigmund bi imao mnogo više razloga da prije svog dolaska u Pečuh izda ispravu Gradecu, budući da se prije križevačkog sabora nalazio u njegovoj blizini, a istraga je o nasiljima Kaptola bila završena 14. II., što znači, da je i Žigmund bio obaviješten o toku gradečko-kaptolskih sukoba. Pa ipak izdaje ispravu tek u Pečuhu.

b) Dignitarij, odnosno popis svjedoka u ispravi, koji je od arpadovske kancelarije najsigurniji kriterij za prepoznavanje falsifikata, i ovdje je vrlo važan argument protiv autentičnosti isprave.

U dignitariju nije, kako se iz teksta vidi, griješio samo Ruić, nego i njegov nepoznati predšasnik. Mogu se, dapače, vrlo dobro pratiti Ruićeva nastojanja u jezičnom i sadržajnom ispravljanju teksta, ali i nemar

¹⁵⁰ Šišić, Memoriale, 21 — ¹⁵¹ Isti, n. d., 42—52. — ¹⁵² N. d., 51.

¹⁵³ Listine IV, 383. Nije jasno, kako i zašto su Pažani dali svoje privilegije u zalog nekom plemiću.

¹⁵⁴ F. Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350—1416), Matica Hrvatska, 1902., 121.

¹⁵⁵ I. Tkalčić, Monumenta historica lib. reg. civitatis Zagrabiae I, Zagreb 1889, 390.

u prepisivanju isprave. Nepoznati je prepisivač u Statuta bio mnogo savjesniji, premda mu je poznavanje latinskog jezika i političkih prilika potkraj XIV. st. daleko zaostajalo za Ruićevim.

Kako čast palatina nosi još uvijek Leustahij od Ilšve, čini se, da je falsifikatoru služila kao uzor isprava izdana prije Žigmundove promjene u državnim službama.¹⁵⁶ Budući da se u oba prijepisa nalaze, osim neznatnih razlika, iste krupne pogreške u dignitariju, a prijepisi su nastali neovisno jedan o drugom, znači, da su oba prepisivača imala isti predložak.

Državne te službe falsifikator izmiješao. »Decreta Eubell«¹⁵⁷ je načinio mačvanskim banom zajedno sa Stjepanom »de Borogh«.¹⁵⁸ a drugog je mačvanskog bana Nikolu de Trentul izostavio. Kako oba prijepisa Nikolu Kanižaja zovu Nikola »de Banissa«,¹⁵⁹ a Ivana, sina Ladislava, magister »rogazzonum«,¹⁶⁰ znači, da je pogriješio već sastavljač falsifikata. Neke državne i dvorske časti izostavljaju oba, iako su one navedene u svim ispravama Žigmundova doba, što opet znači, da je tako stajalo u »originalu«. Ne manje pogreške čine kod popisa crkvenih časti. Iz pridjeva alma (pečujske crkve) stvara Ruić novog biskupa a kod Valentina izostavlja: tituli i gubernator.

Ruić izostavlja đurskog, vesprimskog i bosanskog biskupa.

Iz loših bismo prijepisa svjedoka mogli zaključiti, da su oba prepisivača, kao i sastavljač falsifikata, bili potpuno neupućeni u dignitarij. Falsifikator je ne samo figurativno i površno, nego i pogrešno prepisivao državne časti iz nekog autentičnog predloška.

c) Neki argumenti, međutim, uzeti iz sadržaja također pobijaju autentičnost isprave.

Sadržajno se isprava dijeli u nekoliko dijelova. Nesumnjivo je, da se falsifikator poslužio osudom ninskog sabora iz god. 1396., no najveći je dio izmišljen. Mogli bismo, dapače, ustvrditi, sudeći prema osnovnim gramatičkim pogreškama, da je izmišljen čitav dio isprave sve do nabrajanja dužnosti.

Pažani su prema falsifikatu poslali god. 1396. Žigmundu u Budim poslanike, koji su prijavili Zadar zbog savezništva s Ivanom Paližnom. No čudno je, kako Pažani nisu iznijeli te svoje tvrdnje i tužbe na ninskom saboru, gdje su imali najbolju priliku da optuže Zadrane (Ruić drži, da su Pažani priložili svoje dokumente na tom saboru, što u zapisniku sabora ni u osudi nigdje ne tvrdi).¹⁶¹ Uz paške poslanike pojavljuju se u Budimu i zadarski, te sad pred svima odgađa Žigmund »diskusiju« na svoj prvi dolazak u Hrvatsku. Pavlović koji baš tih godina zastupa Zadar i koji vrlo savjesno bilježi sve događaje, ne zna ništa o budimskoj parnici.

¹⁵⁶ Šišić, n. d., 122.

¹⁵⁷ Detricus Bubek (ban od početka 1394. do marta 1397.); Memoriale, 57.

¹⁵⁸ Stephanus de Korogh

¹⁵⁹ t. j. de Canissa

¹⁶⁰ t. j. magister agazonum

¹⁶¹ N. d., 47.

Napokon je naredne godine stigao Žigmund u Dalmaciju i u Ninu¹⁶² tobože održao sud, na koji su došli, između ostalih, paški i zadarski poslanici. Imena se paških poslanika navode u ispravi doduše točno (t. j. onih poslanika iz ninskog sabora god. 1396.), ali su imena zadarskih poslanika potpuno nepoznata, i što je značajno, različita u oba prijepisa. Upravo u ispravljanju imena vidi se Ruićeva težnja, da citiranjem poznatih zadarskih patricija spasi falsifikatu ugled. On čini korekture s Lucijevim »Memoriama« i Pavlovićevim »Memorialom«. Izbacuje sasvim nepoznate Zadrane falsifikata i stavlja poznata imena.¹⁶³ Ne usuđuje se, čini se, ipak Paulusa de Sirei(!), pod kojim se možda razumijeva poznati Pavao Pavlović, zamijeniti njegovim imenom, nego stvara potpuno nepoznatoga zadarskog patricija — Pavla de »Scrissa«.

Zadrani nisu, nastavlja dalje falsifikator, mogli pred kraljem sakriti zločine i izdajstvo protiv krune, pa ih kralj, posavjetovavši se sa svim prelatima i barunima, osuđuje na gubitak Paga i svih privilegija ili bilo kakvih prava protiv Pažana.

Upravo u ovom opširnom nabranjanju osude falsifikator se izdao. Naime, u osudi se ninskog sabora izričito kaže »salvis haereditatibus, vineis, aut quavis salis quantitate, aliisque rebus...«¹⁶⁴, dok ih falsifikator izbacuje iz čitavog otoka.

Vrlo je vjerojatno, da su dužnosti Pažana prema kralju, navedene u ovom falsifikatu, uistinu one, koje su morali izvršivati pod novom upravom.

Falsifikator je nastojao povećati ugled i vlast paških građana, osobito onih, koji su pred kraljem zastupali komunu. Iako je tekst u ovom dijelu falsifikata potpuno nerazumljiv, razaznaje se, da je sastavljač htio na Pažane prenijeti i više sudstvo (t. j. samostalno suđenje u kriminalnim parnicama), što je malo vjerojatno. Ovakve su ovlasti željeli samo paški prvaci, pa bi to bio jedan od dokaza, da je iz njihova kruga potekao falsifikat.

d) Činjenica, da u falsifikatu nema ni spomena o ninskom saboru 1396. i osudi toga sabora od 26. VI. 1396., najbolji je dokaz, da se falsifikator poslužio osudom kao predloškom, pa ju je onda morao zatajiti. Na drugi se način ne može rastumačiti ovakav propust, to više, što je

¹⁶² Žigmund se nakon povratka iz Nikopolja iskrcao najprije u Dubrovniku, zatim je pošao u Split, a onda u Knin, kamo je pozvao zadarske poslanike. Pavlović je jedan od desetorice Zadrana, koji dolaze pred Žigmunda u Knin, ali on ne navodi u svojem djelu ništa o bilo kakvoj parnici s Pažanima u Kninu. Zadrani su pokušali, kako je naprijed pokazano, nagovoriti kralja, da im uz novčanu odštetu ponovo ustupi Pag.

¹⁶³ Iacobus Doctor filius Damiani je bez sumnje Iacobus de Raduchis, koji se upravo tih godina ističe u Zadru. Šišić, Memoriale, 55. Crescius de Raynerio je također zajedno s gornjim zadarskim plemićem 1393. sklapao trogirski mir. Vidi Lucius, Delle memorie di Tragurio, 359.

Treći sindik Simon de Cresico mogao bi biti Simon de Cressavis ili, što je vjerojatnije, Simon de Detricis (Detricus), također zadarski poslanik 1395. Lucius, Memoriale, 359; Šišić, n. d., 54.

¹⁶⁴ Šišić, Memoriale, 51.

osuda glasila u korist Pažana, pa nemaju razloga da je zataje. I Žigmund bi morao, prema falsifikatu, mimoići odluku svojih vikara i izdati novu, koja nije u skladu s njihovom.

Isprava je Žigmundova u ovoj formi, u kojoj je do nas došla, doduše falsifikat, ali je nastala na osnovu nekih dokumentarno utvrđenih činjenica. Kralj je na pr. uistinu nakon povratka iz Nikopoljske bitke pozvao pred sebe u Knin (a ne u Nin) deseticu odličnih zadarskih građana, da se operu od optužbe (Zadrani su bili optuženi zbog sudjelovanja u ubijstvu Elizabete i pristajanja uz Ivana Paližnu, što historijski nije točno). »Kako vidimo gdje se ukupno poslanstvo zadarsko već 2. i 3. februara vraća kući, moramo zaključiti, da im se nije mogla dokazati nikakva krivnja.«¹⁶⁵

Falsifikator se morao služiti nekim autentičnim izvorima, na osnovu kojih je sastavio ovaj falsifikat.

2. ISPRAVA LUDOVIKA OD 23. IX. 1376.

U Smičiklas-Kostrenčićevu Zborniku pod gornjim datumom, a pod naslovom »Ljudevit, kralj ugarski i hrvatski, zaštićuje Pažane od napadaja zadarskih i daje im iste slobode koje imaju i ostali gradovi Dalmacije«,¹⁶⁶ nalazi se isprava Ludovika I, preuzeta iz Ruića.

Usprkos traženju, originalnu ispravu nismo mogli naći, a postoji opravdana sumnja, da li je ikad i postojala.

Isprava se dosad smatrala autentičnom, dapače se u najnovijoj literaturi o Pagu posebno ističe.¹⁶⁷

Jedan poznati prijepis ove isprave nalazi se u »Statuta Communitatis Pagi« pod istim naslovom kao i naprijed spomenuta Žigmundova isprava iz god. 1397. Isprava je, međutim, kao i Žigmundova, dodana rukom XVIII. st., pa ne znamo, iz kojeg je vremena. U drugoj polovici XVIII. st. prepisao ju je Ruić u svojim djelima.¹⁶⁸

Dok za Žigmundov falsifikat možemo tek pretpostavljati kad je nastao, čini se, da je o vremenu postanka falsifikata Ludovikove isprave sačuvan opširan opis.

God. 1446., dakle tri godine nakon osnutka novoga grada Paga, sjetili su se, kaže Ruić,¹⁶⁹ paški plemići na Ludovikov privilegij i htjeli ga po-

¹⁶⁵ Šišić, Vojvoda Hrvoje, 115.

¹⁶⁶ C. D. XIV, 238/239.

¹⁶⁷ Suić, n. d., 44.

¹⁶⁸ Ruić, Delle riflessioni I, 286—287.

¹⁶⁹ Ruić navodi razlog, zašto su Pažani odnijeli privilegij u Split, samo što je zaključak stvorio iz transumpta. »Al conte Civalleli fecero palese il regal Diploma (t. j. isprava Ludovika iz god. 1376.); onde abbia ad eseguirlo nella parte che li compete. Ne finandosi a depositarlo nel proprio archivio per timore che li venga furato ed a Zara spedito appresso l'altre carte che colla vi furono trasportate, risolvono di mandarlo a Spalato, perche con piu sicura custodia nell' archivio capitolare siano conservata. Ma volendo ne vagheggiare il contenuto e leggere a saziata la perpetua liberazione della tiranide Zaratina, permettono che si presente l' originale a pronta difesa di nuove avvegnache non altere risorgenze.« Ruić, n. d. I, 287.

hraniti u svom arhivu, ali ga nigdje nisu mogli naći. Nasreću je u to doba bio kanonik u splitskom kaptolu neki Ivan Kuzmin, rodом Pažanin, i on se kao dobar patriot uputi u Split, da zamoli od svojih drugova prijepis Ludovikove isprave. On im rastumači, kako je došlo do toga, da je splitski kaptol prepisao tu ispravu. God. 1396., vjerojatno uoči ninskog sabora, obratio se na splitski kaptol tada najistaknutiji Pažanin Belota Marojević. On je donio pred kanonike »quasdam literas regales libertatis et gratie« izjavivši, da ih se ne usudi nositi »ad partes extraneas«, kako ne bi na neki način propale. Očekivali bismo, da će zamoliti kaptol, neka pohrani original kod sebe, ali on to nije učinio, već je zamolio kaptol, da prepíše ispravu i izda kopiju. Pretpostavljamo, da je original ostao u Marojevića, iako je sam izjavio, da ga se ne usudi nositi. Kaptol mu nato izdaje 14. IV. 1396. kopiju navodno donesenog Ludovikova privilegija iz god. 1376.

Medutim, nastavlja splitski kaptol u transumptu god. 1446., »quia dicte litere cum originali suo (t. j. kopija splitskog kaptola iz god. 1396. i isprava Ludovika iz god. 1376.) ex ingruentium casibus fortuitis propter locorum et personarum discrimina aut forte potius ex servantium eas negligentia et incuria disperse fuerunt« zamolio ih je tada, t. j. 1446., kanonik Ivan Kuzmin, da izvade »ex dictis scrincis et actis sive registris capitularibus predictarum literarum regalium et nostrarum copiam sive transumptum...«. Da udovolji želji svoga člana, izdaje kaptol god. 1446. prijepis svoje kopije Ludovikova privilegija sačinjenu god. 1396., u kojem je sadržan i sam privilegij Ludovika iz god. 1376.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Tekst transumpta iz god. 1446. prema Ruiću glasi:

Universis et singulis presentes literas sive presens publicum instrumentum, copiam, rescriptum sive transumptum literarum regalium infrascriptarum in se continentes sive continens visuris, lecturis pariter et auditoris, Nos Canonici et Capitulum Metropolitanæ Cathedralis Ecclesiæ Spalatensis salutem in Christo et presentibus fidei plenitudinem adhibere.

Cum sicut ex sequentibus scriptis elicitur, dudum quidam nobilis civis Paghensis vocatus Bellota Marojevich, vice et nomine comunitatis et universitatis totius civitatis et Insulæ Paghensis, registrari et transcribi fecerit in scrineis et actis authenticis nostris capitularibus certas et infrascriptas literas regales, jura et imunitates et libertates dictorum Paghensium et eorum loci predicti ut pote concernentes, exindeque obtinuerit a nobis literas patentes sigilli nostri capitularis munimine roboratas.

Nunc vero nobis in ecclesia nostra matrici divinas laudes persolvendas more sacro, congregatis, in Notarii publici et testium infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum presentia comparuit et se presentavit personaliter Vir venerabilis et modestus dominus Johannes Cusme de Pago, Concanonicus noster tamquam verus, ut dixit, et sollicitus civis et patriota civium et incolarum totius Insulæ Paghensis, cujus cordi summopere asseruit inesse, quod et patria sua predicta et concives potiantur debitis et solitis eorum munimentis, honoris, libertatis et imunitatis eorum admodum continentibus, vice et nomine prefacte universitatis et comunitatis Paghensis, cum ea que decuit reverentia exposuit, qualiter certa copia, rescriptum sive transumptum aliquarum literarum serenissimi Principis pie memorie Domini Ludovici Ungarie Regis Inclyti, dictorum Paghensium jura aliquantulum spectantium, aliquando registrata fuit in scrineis et actis nostris capitularibus authenticis, exindeque more suto Patrie sub sigillo Capitulari ipsis Paghensibus Litere nostre patentes, copiam et totum tenorem

Ne samo postupak Pažana i splitskog kaptola god. 1396., nego i momenti iz sadržaja same isprave pobuđuju sumnju u njenu autentičnost.

Sumnjivo je, što Belota Marojević traži kopiju originala, koji Pažani posjeduju već 20 godina, baš mjesec i pol prije ninskog sabora. Zašto, nadaše, traži kopiju, ako posjeduje original? Pred svakim je sudskim forumom original vrijedio više nego kopija. Nije li baš autentični pečat

indulti Regalis privilegii hujusmodi in se continentos, publice et autentice sibi date fuerant.

Verum quia dictae littere cum originali suo ex ingruentium casibus fortuitis propter locorum et personarum discrimina, aut forte potius ex servantium eas negligentia et incuria disperdite fuerunt, adeo quod nusquam reperiri poterunt; idcirco cum solerti et diligenti instantia rogavit, quatenus ex dictis scrineis et actis, sive registris capitularibus predictarum litterarum regaliū et nostram copiam sive transumptum per manum publicum in forma autentica et consueta sub capitulari sigillo nostro confici et exemplari dignaremur.

Nos igitur petitionem prefati domini Johannis hujusmodi considerantes a tramitibus rationis non esse alienam, atque ipsum pro imunitatibus et honoribus Patrie suae vigilantem instare teneri et nostrum certa scientia ex animo deliberato diligenter tractatu prehabito decrevimus in predictis eidem gratum prebere assensum, eximentes et extrahi mandantes ex dictis scrineis et actis sive registris nostris autenticis, dictarum litterarum copiam sive transumptum, quas de verbo ad verbum, prout jacent, per cancellarium infra-scriptum transscribi jussimus et exemplari; exindeque presentes litteras sive presens publicum instrumentum fieri et publicari. Quarum quidem litterarum sive registri tenor legitur et habetur in haec verba, videlicet:

Nos Capitulum majoris Ecclesiae Metropolitanae Spalatensis Universis Christi fidelibus, tam presentibus, quam futuris, presentem paginam inspecturis seu etiam audituris, salutem in vero salvatore. Ad universorum notitiam et precipue rei memoriam litterarum harum serie volumus pervenire, ac manifestum facimus et confitemur, quod nuper veniens ad nos nobilis vir ser Belota Marojevich, habitator et civis Paghensis, exhibuit coram nobis quasdam litteras regales libertatis et gratiae in membrana confectas, et Sigillo Regali Magno a tergo in cera alba munitas, more regni Hungariae, Illustris Regis bone memoriae ac felicitis recordationis Domini Ludovici, Regis Ungariae. In quo quidem sigillo erat insculpta Regalis Imago incoronata, tenens in dextera manu sceptrum Regni, et in leva unum pomum cum cruce dupla; in quo quidem sigillo erant sculpta duo scuta, in dextero latere vero arma regalis cum loriceis et floribus, in sinistro vero scutum cum duplici cruce; littere vero per girum dicti sigilli sic legebantur: Ludovicus D. G. Rex Ungariae, Dalmatiae, Croatiae, Poloniae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Cumanie Lodomeriae, nec non Princeps Salernitanus et honoris (!) S. Angeli Dominus — sanas, integras, non cancellatas, non vitiatas, non abrasas, sed omni prorsus vitio, falsitate et suspitione carentes.

Qui quidem ser Belota nobis subsequenter exposuit dicens, quod ipse non audebat dictas litteras regales gratiae et libertatis ad partes extraneas transmittere seu portare, prout aliquando expediret, propter viarum discrimina vel alia impedimenta legitima, ne propter earum transmissionem seu portationem hinc inde, aliquo casu emergenti qui interdum praevideri non potest, seu quomodo alio possent devastari, nec non igne comburi, vel cremari et hocque possent amitti. Et ideo nobis instantissime, tam humiliterque devote supplicavit, quatenus dictas regales litteras gratiae et libertatis sub nostro capitulari sigillo pendenti autentico accipiari fecissemus.

Nos igitur iustis supplicationibus dicti ser Bellote dignum auditum prebentes, dictas litteras regales gratiae et libertatis integraliter de verbo ad verbum fecimus fideliter, ut inferius, ex ejus originali copiare, transumere;

splitskog kaptola pomogao tobožnjoj Ludovikovoј ispravi da postane »original«? Ali već 50 godina nakon prvog prijepisa »originala« nestaje i ne zna se tko ga je izgubio, jer Belota ga nije odnio u Pag, a splitski ga kaptol nije pohranio.

Da li je uopće ikada i postojao? Nije li već 1396. išao splitski kaptol toliko na ruku Marojeviću, ukoliko je taj uopće bio u Splitu, da mu je sastavio Ludovikovu ispravu? Protivi li se toj pretpostavci sadržaj listine?

Budući da nema originalne isprave,¹⁷¹ nego samo prijepis, ne možemo promatrati vanjske karakteristike, nego samo nutarnje.

quarum literarum Regalium gratie et libertatis, ut infra sequitur, tenor per omnia talis est:

(slijedi isprava Ludovika I iz 1376. g. štampana u C. D. XV, 238—239).

Actum et datum Spalati in nostra Matrici Ecclesia suprascripta Anno Nativitatis Domini nostri Jesu Christi currente Millesimo trecentesimo nonagesimo sexto, Indictione quarta, die quarto decimo mensis aprilis intrante; Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris et Domini nostri, Domini Bonifacii, Sacrosancte Romanae ac Universalis Ecclesiae Divina Providentia Pape Noni, Anno septimo.

In quorum omnium fidem et testimonium singulorum predictorum presentes literas sive publicum instrumentum, copiam, rescriptum sive transumptum prescriptum ex scrineis, actis, registris autenticis nostris capitularibus exemplata et sumpta, ut predictum est, in se continentes seu continens, fieri et publicari jussimus, sigillique nostri capitularis consueti munimine pendentis insigniri et roborari.

Datum et actum Spaleti in sepefacta Ecclesia Majori in Capitulo nostro, presentibus honestis et discretis viris Petro Milsich et Doymo Johannis, Spalatensibus presbyteris, testibus ad ea habitis, vocatis et rogatis.

Anno Domini Nostri Jesu Christi 1446. indictione IX, die vero mercurii, 14 decembris, pontificatus autem sanctissimi in Christo patris et domini, domini nostri Eugenii, divina providentia papae quarti anno sextodecimo.

Et quia ego Jacobus ser Petri Martini de Spaletu, canonicus spalatensis, publica, Apostolica et imperiali Auctoritate Notarius et Judex ordinarius, cancellarius et Notarius reverendissimi in Christo patris et domini, domini Jacobini Archiepiscopi spalatensis capitulique predicti, predictis comparitioni, presentationi, expositioni, petitioni, decreto mandato et commissioni, omnibus aliis et singulis, dum sic, ut prefertur, agerentur et fierent, in dicto capitulo una cum prenominitis nominibus presens fui, eaque sic fieri vidi et audivi, idcirco presentes literas sive presens publicum instrumentum omnia predicta in se continentes sive continens, ex scrineis, actis, sive regestis autenticis capituli spalatensis, nil addens vel minuens, quod sensum mutet aut variet intellectum, nisi forte in transpositione litere aut syllabe sub eodem effectu, sumpti, exemplavi et manu propria conscripsi et publicavi, signo et nomine solito tabellionatus more apposito una cum appensione sigilli capituli predicti in fidem, robur et testimonium omnium et singulorum premissorum requisitus et rogatus etc.«. Ruić, n. d. II, str. 149—153.

Opis i natpis na pečatu, što ga opisuje kaptol u tramsumptu, odgovara samo približno pečatu kralja Ludovika, što ga je u to vrijeme upotrebljavao. Kako naime nema legende, koja se nalazi na poledini pečata, ne možemo ništa sigurno tvrditi. Za vojne na Bosnu god. 1363. izgubio se Ludovikov pečat, tako da su listine izdane nakon te godine bile pečaćene **novim dvostrukim** pečatom. Vidi V. Klaić, Hrvatsko pleme Kreščić ili Kriščić, 73—74. Sliku dvostrukog novog pečata vidi V. Klaić, Povijest Hrvata II, 143.

¹⁷¹ Tobaže originalne isprave iz god. 1376. nije bilo već god. 1396. Nije sačuvan ni prvi transumpt splitskog kaptola iz god. 1396. Ruić je uzeo iz paškog arhiva transumpt iz god. 1446.

Splitski kaptol tvrdi 1396., da Ludovikova isprava sadrži »jura et immunitates, libertates dictorum Paghensium et eorum loci predicti«; međutim, u sadržaju isprave nema ni traga bilo kakvim slobodama ili pravima Pažana. Iako znatno kraće prikazana, u biti, tužba i rasprava vođena pred Ludovikom u Budimu ima isti tok kao i u Žigmundovoj ispravi, pa joj je vjerojatno i poslužila kao uzor. Zadrani su, tuže se paški poslanici, »illicito et indebito modo quasdam litteras ex nostre (t. j. kralja) celsitudinis parte obtinuerint«, te na osnovu njih nastoje pašku općinu »angariare«. Na tu općenitu tužbu, koju kraljevsko vijeće klasificira kao »scellus«, određuje kralj »colloquium«¹⁷² s prelatima i barunima. Iako su pozvani i zadržarski poslanici, još uvijek se ne može razabrati, zašto konkretno Pažani tuže Zadrane. To nije saznalo ni kraljevsko vijeće, koje usprkos tome zaključuje: »quod quia deceptio sit omnino revocanda, temeritasque punienda hoc modo ut prenoscitur patefacte littere Jadrensi-um sunt erronate« — što bi doslovce značilo, da Zadrane treba kazniti na isti način na koji su bile izdane njihove isprave!

Posljednji je dio falsifikata najveća želja Pažana i ujedno najnespretnije sastavljen dio. Kralj ukida sve povlastice, koje su bilo od koga, bilo kada i na bilo koji način izdane Zadranima protiv paške »slobode«. Napokon kralj izjednačuje Pag s ostalim komunama u Dalmaciji, zabranjujući Zadranima da se unaprijed miješaju u paške poslove.

Spomenuti privilegij Ludovika nije »očiti« falsifikat, kao što je to na pr. isprava Bele IV. iz god. 1244., pa historičari nisu posumnjali u njegovu autentičnost.

Nechični postupak Ludovika, zatim općenito ukidanje svih privilegija Zadrana a donekle i ugarskoj kancelariji strana terminologija, argumenti su protiv autentičnosti ove isprave. Neprestano savjetovanje Ludovika s barunima i prelatima upućuje na Žigmundovo doba, t. j. na razdoblje poslije god. 1387. Otkad je naime Žigmund postao kraljem, nije izdao ni jednu ispravu, a da se prije toga nije posavjetovao s barunima i prelatima I Ludovik bi se znao posavjetovati sa svojim dostojanstvenicima, ali to savjetovanje nije u njegovo doba postalo pravilom. Da je nadalje uistinu došlo pred kraljem do rasprave, Zadrani bi kao optuženi nastojali da donesu dokumentarni materijal, a ne bi iznosili samo »necessitudines«. Pažani pak ne mogu protiv Zadra iznijeti ni jedan razlog, ne navode dapače, niti kakve su isprave Zadrani izmamili od kralja (očito je to aluzija na uzurpiranje otoka god. 1372.).

Zašto bi Ludovik izdao Pažanima ovu ispravu baš god. 1376.?

Zadar je, kako je naprijed rečeno, došao do vlasti na Pagu god. 1372. Zašto bi vladar tek nakon četiri godine poništio odluku svoga vikara? Kako je, nadalje, moguće, da su se Zadrani oglušili zapovijedi svoga kralja? Oni ostaju u mirnom posjedu tog otoka sve do paške bune god.

¹⁷² Izraz, koji češće upotrebljava Žigmund. Vidi na pr. god. 1388 (Fejer, *Codex diplomaticus hungaricus ecclesiasticus ac civilis*, t. X, v. 1, 433) zove Žigmund barune na granici »ad habendum tractatus et colloquium«.

1394.¹⁷³ Sve nas upućuje na to, da Ludovik nije 1376. izdao ispravu Pažanima.

Kako je splitski kaptol izdao prijepis tobožnjeg Ludovikova privilegija, najvjerojatnije je, da su splitski kanonici sami sastavili ovaj falsifikat. Ovoj tvrdnji ide u prilog terminologija, koja upućuje na talijanski utjecaj. Izraz angariare ne možemo naći u ispravama Anžuvina, ali zato u rječniku dalmatinskih komuna.¹⁷⁴

Ostane li kod tvrdnje, da je Ludovikov falsifikat splitske provenijencije, dobivamo vjerojatno odgovor, zašto je u ispravi stavljena baš 1376. godina, koja nije uvjetovana ni zadarskom ni paškom poviješću te godine. Dana 6. IV. 1376. izdaje Ludovik dalmatinskim gradovima zapovijed, da pripreme lađu za prijevoz Karla Dračkog i njegove žene Margarete u Italiju.¹⁷⁵ Od dalmatinskih je gradova upravo Split zaključio u svom višću, da se opremi ta lađa »iuxta litteras Regias«.¹⁷⁶ Nije li na osnovu te isprave datiran paški falsifikat? Iako postoji više načina da se izrazi formula sankcije, obje isprave imaju istu; samo što je »dilectio« prave isprave zamijenjena sa »gratia« u falsifikatu.

S obzirom na vrijeme postanka Ludovikova falsifikata možemo pretpostavljati dvoje: ili je nastao već 1396. ili tek 1446. Ako pretpostavimo, da je nastao 1396., onda možemo potrebu Pažana rastumačiti na ovaj način: nakon neuspjele bune protiv Zadra, Pažani nemaju uočiti ninskog sabora nikakav dokument, na osnovu kojega bi opravdali svoj postupak prema Zadru. Traže pomoć u Splitu; splitski kaptol im pomaže, sastavlja falsifikat, stavlja na njega godinu 1376. i prebacuje parnicu pred kralja u Budim, jer zna, prema svojoj ispravi, da je kralj te godine boravio u Budimu.¹⁷⁷

Jezik je falsifikata besprijekoran, samo izmišljeni sadržaj odaje falsifikatora.

Protiv gornjeg mišljenja govori činjenica, da Pažani nisu na ninskom saboru upotreбили taj falsifikat. Vjerojatnije je, dakle, da je nastao god. 1446.

Prvi put su se na taj falsifikat pozivali Pažani (koliko možemo po dosad poznatoj štampanoj građi ustanoviti) god. 1475. Lucius tvrdi, da su ga zajedno sa Žigmundovim i Belinim privilegijem priložili molbi, koju su poslali u Veneciju, što ne stoji.¹⁷⁸ Poslanici se paških plemića pozivaju te godine na svoje privilegije iz doba Ludovika, Bele IV. i Žigmunda, ali privilegije ne prilažu.¹⁷⁹

¹⁷³ Šišić, *Memoriale*, 18—19.

¹⁷⁴ Po svom je postanku angariare grčki termin, ali k nama dolazi od tal. angariare ili angarieggiare = moriti, mučiti, guliti; u nekim je dalmatinskim i hrvatskim gradovima i mjestima angaria, uz regalia novčana daća ili tlaka. Vidi molbu rapskog i paškog puka, bilj. 46.

¹⁷⁵ C. D. XV. 199—200.

¹⁷⁶ Lucius, *Memorie*, 303.

¹⁷⁷ Ludovik je, prema poznatom itineraru, mogao u to vrijeme boraviti u Budimu. Vidi M. Wertner, *Itinerarij kralja Ludovika I*, V. A. V. 115.

¹⁷⁸ B. Poparić, *Pisma Ivana Lučića Trogirana*, *Starine XXXII*, 1907., 56.

¹⁷⁹ vidi bilj. 50.

3. ISPRAVA BELE IV. OD 30. III. 1244.¹⁸⁰

Naprijed obrađenim falsifikatima nije dosad u literaturi osporavana autentičnost. Žigmundovu nije poznavao nitko osim Ruića, a Ludovikova je, iako štampana, ostala nezapažena.

Treći po redu falsifikat, godinom najstariji, a po postanku, čini se, najmlađi, koji spada u »porodicu« frankopanskih falsifikata, već je odavno postao predmetom rasprava (ne baš posebno paški, ali zato ostali članovi ove porodice). Osim jednog izuzetka,¹⁸¹ Belina je isprava jednoglasno proglašena »očitim falsifikatom«.

Većina historičara stavlja postanak paškog falsifikata u početak XV. stoljeća.¹⁸² Jedino ga F. Šišić dovodi u vezu s poznatom varalicom Pavlom Skalićem, stavlja ga dakle u sredinu XVI. stoljeća.¹⁸³ Šišić nije svoje mišljenje argumentirao, već je, našavši nekoliko falsifikata iste naracije, većinu proglasio djelom Skalićevim. Kod toga nije ni pomišljao da obrazloži, kakvog bi interesa imao Skalić da sredinom XVI. st. sastavi falsifikat Pažanima, koji su već 140 godina strani državljani.

Porodici je frankopanskih falsifikata potrebno postaviti sasvim drugu genealogiju. S. Antoljak izvodi iz datuma paškog falsifikata, koji on drži autentičnim, zaključak, da je služio kao uzor frankopanskom falsifikatu iz god. 1260.¹⁸⁴ Vidjet ćemo, da li to stoji.

Osvrnut ćemo se na one falsifikate, koji imaju sličnu ili istu naraciju s paškom ispravom iz god. 1244. To su ovi falsifikati:

1. Bele IV. od 30. III. 1244. dan Pažanima;¹⁸⁵
2. Bele IV. od 5. X. 1260., kojom diže Frankopane među primat kraljevstva za zasluge stečene u borbi s Tatarima;¹⁸⁶
3. isprava iz god. 1263., kojom Filip i Bartol Skalić dobivaju plemički grb, grad Skrad i neke zemlje oko Unc;¹⁸⁷
4. Bele IV. od 7. X. 1264., darovnica braći Kresu, Kupiši i Raku zbog zasluga stečenih u doba provale Tatara;¹⁸⁸

¹⁸⁰ Tekst sa svim varijantama vidi kod Antoljaka, u navedenoj raspravi, 118—122.

¹⁸¹ Od novijih historičara jedino Antoljak brani autentičnost navedenog falsifikata. Pokušava novim argumentima poduprijeti mišljenje Kukuljevića, no njegovi nas argumenti nisu uvjerali u autentičnost Beline isprave.

¹⁸² Vidi literaturu o njoj u Antoljaka, n. d., 116—118.

¹⁸³ J. Karácsonyi, A hamis, hibáskeltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. Budimpešta 1902., 16—17. Autor nije na citiranom mjestu tvrdio, kako to navodi Antoljak (n. d., 116), da je paška isprava djelo Skalićevo, već je uputio na Paulera. Šišić je sam (Lažne, krivo određene i nikako određene isprave za hrvatsku povijest. V. A. V, 220) dodao, da je to Skalićevo djelo.

¹⁸⁴ N. d., 126, bilj. 88.

¹⁸⁵ C. D. IV, 220—222.

¹⁸⁶ C. D. V, 173—175.

¹⁸⁷ C. D. V, 277—279.

¹⁸⁸ C. D. V, 308—312.

5. sličnu naraciju, samo mnogo jednostavniju, ima i darovnica Bele IV. iz god. 1260., kojom daje krčkim knezovima grad Senj;¹⁸⁹
6. isto tako i isprava Bele IV. iz god. 1260., prema kojoj braća Frankopani dobivaju Vinodol.¹⁹⁰

Ostavljajući zasad pitanje ostalih falsifikata, uzet ćemo samo onaj (br. 2), koji ima doslovce istu naraciju kao paški, pa ćemo nastojati da mu odredimo doba postanka.

Od domaćih je historičara pisao o tim frankopanskim falsifikatima opširnije jedino V. Klaić. Pisao je najprije o darovnici za Senj (br. 5),¹⁹¹ a onda o falsifikatu od 5. X. 1260. (br. 2), koji je nastao, kako on misli, prema darovnici za Senj.¹⁹² Napokon je u posebnoj raspravi o hrvatskim plemićima Kreščićima detaljno obradio darovnicu Kresu, Kupiši i Raku (br. 4).¹⁹³

Izloživši najprije poznate historijske podatke za Senj u XIII. st., Klaić dokazuje, kako su god. 1260., t. j. u doba tobožnje darovnice, Senj držali još uvijek templari. Tek 1271. »iudices, consiliarii et universus populus Segniensis Widonem, comitem de Wegla ... de Modrus et de Wynodol elegerunt in potestatem perpetuum Segnie civitati et rectorem«.¹⁹⁴

Zaključci stvoreni na osnovu poznatoga historijskog materijala slažu se s rezultatima dobivenim na osnovu nutarnje kritike teksta. »Ta je ekspozicija ili narratio tako izkićena i bombastična, da joj ne nalazimo ravne ni u Sigismundovim poveljama 14. i 15. stoljeća, u kojima se gotovo epskim slogom prikazuje djela i zasluge Gorjanskih, Kanižaja, Morovića i drugih velikaša hrvatskih i ugarskih. Ekspozicija ili narratio u povelji od 1260. nadilazi sve što nam je poznato u čitavoj diplomatiji ugarskoj srednjega vieka.«¹⁹⁵ Napokon zaključuje: »Izloženi način kako su krčki knezovi došli do vlasti, najbolje dokazuje, da je darovnica kralja Bele od g. 1260. patvorina potonjih vremena, kad je krčkim knezovima bilo stalo do toga, da svoju faktičnu vlast u Senju dokažu kojom starom poveljom. A to je moglo biti ili za Karla Roberta oko g. 1321. ili za Matije Korvina, kad je taj kralj Frankopanima Senj oteo (1469).«¹⁹⁶

Falsifikatom od 5. X. 1260. (br. 2) dižu se Frankopani za zasluge stečene u ratu s Tatarima među primare kraljevstva, postaju članovi kraljevskog »ministerija« i »consilija« i izuzimaju se od suda kraljevskih sudaca. Za ovu ispravu Klaić s pravom zaključuje: »Već ova dispozicija potpuni je nesmisao, jer niti je kralj imao neki »ministerium«, a još manje je trebalo krčke knezove oslobađati od suda »iudicis curiae«, pošto

¹⁸⁹ C. D. V, 177—188.

¹⁹⁰ C. D. V, 179—180.

¹⁹¹ Darovnica kralja Bele III (IV) krčkim knezovima za Senj jest patvorina, V. A. I, 1899., 262—274.

¹⁹² Ime i porijeklo Frankopana, V. A. D., n. s. IV, 1900., sep. otisak, 6.

¹⁹³ Hrvatsko pleme Krišćić ili Krešćić, 46—97.

¹⁹⁴ V. A. I, 273.

¹⁹⁵ N. d., 274.

¹⁹⁶ N. m.

mu i onako nisu potpadali. K tomu nije njima trebalo podjeljivati prava i prerogativa »illustrium primatum regni«, pošto su ih i onako uživali kao nasljedni knezovi (comites) dviju županija hrvatskih. Sama dispozicija povelje od 1260. potpuni je nesmisao za 13. stoljeće, te bi mogla imati jedino smisla za drugu polovicu 15. stoljeća, kad je kralj Matija Korvin skućio Frankapane i stao im oduzimati redom njihove tekovine (Senj, Krk, Otočac s Gackom i t. d.). . . . Povelja, dakle, kojom se krčki knezovi uzvisuju među »primate« kraljevstva i članove kraljevskog ministerija i vijeća, te podjedno oslobađaju svačijeg suda osim jedino kraljeva, vrlo je nespretna falsifikat jamačno 15. stoljeća izrađen po drugoj patvorenoj povelji za grad Senj.¹⁹⁷

Prema Klaićevu mišljenju, dakle, oba ova falsifikata treba staviti u XV. stoljeće.

Smičiklas je imao u rukama original falsifikata od 5. X. 1260., pa nam je njegovo mišljenje, što se tiče vanjske kritike isprave, najmjerodavnije. Tekst je isprave popratio ovim riječima: »Listina pisana je dukтусom pisma polovice XV. vijeka, ali je očito vidjeti, da taj svoj karakter taji, jer u slovima i kriticama imitira pismo XIII. vijeka, što naravno pisaru ne uspeva potpuno.«¹⁹⁸

Šišić se nije posebno bavio ovim falsifikatom. Prevodeći Karácsonya, preuzima njegovo i Paulerovo mišljenje.¹⁹⁹

Mađarski historičari stavljaju falsifikat u XV. stoljeće.²⁰⁰ Općenito je, mišljenje, dakle, da je falsifikat od 5. X. 1260. nastao u drugoj polovici XV. st., i to u vezi sa Matijaševom protufrankopanskom politikom ili anarhijom u doba Jagelovića.

Je li ovo mišljenje točno? Bi li imalo smisla protiv Matijaševe grube vojničke sile iznositi neka sumnjiva prava na Vinodol i Senj? Ta u doba borbe za Senj (1469—1471) nema traga bilo kakvoj raspravi ili dokazivanju.²⁰¹ Kakvog bi smisla imalo, nadalje, isticanje prava primata, t. j. prvaka u kraljevstvu, kad je baš Matijaš protiv takvih najčešće okretao oružje, tražeći potpore svojoj vlasti ili u nižem plemstvu ili u onima,

¹⁹⁷ Ime i porijeklo, 6.

¹⁹⁸ C. D. V, 175.

¹⁹⁹ Šišić, Lažne, krivo određene . . ., 220.

²⁰⁰ G. Pauler, A magyar nemzet története az Árpadházi királyok alatt, Budimpešta 1899. (Povijest mađarskog naroda u doba kraljeva iz kuće Arpadove), 594. Pauler usvaja ranije mišljenje Wenzela, da je falsifikat nastao između god. 1468 i 1472. g., kad je Frankopanima trebao u borbi za Senj.

Kárácsonyi, n. d., 20, 21.

Thálloczy-Barabás, Blagay-család oklevéltara (Corex diplomaticus comitum de Blagay), Budim 1897., XLVI—XLVII. Thálloczy ga stavlja na svršetak XV. st., kad su Frankopani za Vladislava Jagelovića gotovo samostalno dinastija i nastoje da tim falsifikatom istaknu starost svoga roda.

I. Szentpétery, Az Árpadházi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke (Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica), I. dio, 3. sv., Budim 1930., 380. Autor samo upozorava, da je isprava falsifikat, i upućuje na literaturu.

²⁰¹ V. Klaić, Krčki knezovi Frankopani, kn. I, Zagreb 1901., Mat. Hrv., 2, 275 i sl.

koje je sam podigao? Ima li razloga da stavimo ovaj falsifikat u doba Matijaše? Nije li bio, osobito kod sastavljanja ovog falsifikata, drugi spiritus movens?

Klaić je imao nesumnjivo pravo, kad je tvrdio, da ćemo slične naračije teško naći i u Žigmundovo doba. Ali, ako eliminiramo »bombastički stil«, darovnica mora nositi karakteristike jednog doba. Falsifikator se mora služiti ili starijim ispravama (a to se obično može ustanoviti) ili mora sastavljati u duhu svog vremena i upotrebiti onodobnu terminologiju. Analizirajući spomenutu falsificiranu darovnicu za Senj, Klaić dolazi do uvjerenja, da se slične salutacije nalaze samo u grbovnicama Žigmundova doba, ali iz toga ne izvodi nikakav zaključak.

Već je Pauler ustvrdio, da isprava od 5. X. 1260. ima mnogo sličnosti s blagajskim falsifikatima.²⁰² Uistinu, Frankopani i Blagajski imaju isto porijeklo — »alta ex prosapia urbis Romane senatorum«. Odličnu raspravu o postanku i provenijenciji čitave skupine blagajskih falsifikata dao je M. Šufflay.²⁰³ Upravo ga stavak o rimskom porijeklu toga roda »nuka, da mu postanak smjestimo u 15. vijek, kada pod nježnim pritiskom klijućeg humanizma rimsko porijetlo postaje genealoškom modom. 1430. g. ide Nikola Frankopan u Rim i slava koju ubire ovdje prvi Frankopan pobuđuje zavist u rivalne i baš u ono doba sa strane krčkih knezova nadmašene obitelji Blagajskih«.²⁰⁴

Šufflayev je zaključak posve točan, Nikola je Frankopan uistinu u Rimu ubrao slavu, koja je morala pobuđivati zavist u domaćem plemstvu, ali ta slava nije imala nikakvu **realnu podlogu** u Hrvatskoj. Trebalo je nesumnjivo, dakle, baš u to doba stvoriti osnovicu, na kojoj će se izgraditi već izvan domovine priznata slava i porijeklo.

I drugi motiv, koji je Blagajske poticao na stvaranje falsifikata, t. j. želja da se izjednače s Celjskima, mogao je inspirirati i Frankopane. Celjski, kao stranci u Hrvatskoj, uživaju već od kraja XV. st. Varaždin i čitav zagorski komitat »more et ad instar ceterorum fidelium Baronum et Procerum regni nostri (sc. Hungarie)«.²⁰⁵ Nije čudo, da su i domaći plemići nastojali falsifikatima doći tu »zlokobnu moć« Celjskih, kako kaže Šufflay. Nije se, međutim, radilo samo o Celjskima. Od drugog decenija XV. st. dijeli Žigmund obilno svojim pristašama »arma seu nobilitatis insignia«.²⁰⁶ Na taj se način dižu neki Žigmundovi pristaše među velikaše i doskora predstavljaju ozbiljnu konkurenciju starom plemstvu. Da ne bi zaostalo, staro plemstvo, koje je već posjedovalo svoje grbove, mijenja ih, tražeći nove u Žigmunda. Jedna od takvih porodica su na pr. Gorjanski.²⁰⁷ Blagajski i Frankopani nisu u ovom općem dijeljenju grbova došli na red. Zato su i tražili izvore svojem ugledu u onom vre-

²⁰² Bilj. 200.

²⁰³ Iz arkiva ugarskog narodnog muzeja, V. Iz arkiva Blagajškoga, A. Dva falsifikata za Blagaje, V. A. VIII, 1906.

²⁰⁴ N. d., 223.

²⁰⁵ Fejér, Cod. dipl., t. X, v. 2. 633.

²⁰⁶ Fejér, t. X, v. 5. 577. 622, 627. 678, 681; v. VI, 113, 120, 140, 368 i t. d.

²⁰⁷ Isti t. X, v. 5, 681—688, g. 1416.

menu, koje je Žigmundu bilo manje poznato, a kod savremenika je bila sačuvana tek mutna predaja o strašnoj provali Tatara. Zbog toga Frankopanima uspijeva prijevarena. Ban Nikola Frankopan, prvi koji se od 1426. naziva tim imenom, uspijeva prevariti ne samo Hrvate, nego i papu i tobožnje rođake u Rimu.²⁰⁸ Anarhija Žigmundova doba ide mu potpuno na ruku; doskora i javno mnijenje vjeruje, da je Bela IV. prvi uvrstio Bartola i Fridrika Frankopana god. 1260. za zasluge stečene u borbi s Tatarima među »primate« svoga kraljevstva.²⁰⁹

Nikola je Frankopan umro god. 1432., pa bi ta godina mogla biti terminus post quem non za ovaj frankopanski falsifikat. Kao nesigurnu donju granicu falsifikata mogli bismo postaviti god. 1426., kad se Nikola prvi put naziva novim imenom.

Određivanjem datuma postanka frankopanskog falsifikata od 5. X. 1260., koji ima **doslovce** istu naraciju kao i paški falsifikat od 30. III. 1244., dobili smo terminus ante quem non za posljednji falsifikat.

Već je na prvi pogled jasno, da paška isprava nije mogla izaći iz kancelarije Arpadovića. Bogatstvo riječi ili, kako kaže Klaić, bombastički stil, zatim frazeologija i latinština, koja naginje više klasičnoj nego srednjovjekovnoj, znaci su, kako kaže Šufflay, »klijučeg humanizma«, odnosno **početka XV. stoljeća**.

²⁰⁸ Klaić, Ime i porijeklo, 2—4.

²⁰⁹ Interesantna je činjenica, kako je duboko u javno mnijenje prodro ovaj frankopanski falsifikat. Na osnovu njega prevladavalo je u XV. st. mišljenje, da su najveću uslugu za provale Tatara učinili Beli baš Frankopani. Dapače, da je provala Tatara bila god. 1260., t. j. one godine, kojom je datiran falsifikat (Commiss. II, 264). Kroničari pak XV. i XVI. st., bilo mađarski ili domaći, znaju, da su Belu doveli u Budim »rodski vitezovi« (Ivanovci kod Klaića) i Frankopani, a Bela da je protjeran za provale izvan kraljevstva. Od Thuroczyja, Tomašića, Vitezovića i t. d. provlači se u kronikama ista slika tatarske provale uzeta iz falsifikata. **Nijedan** izvor prije toga falsifikata ne govori, da je Bela IV. »pomoću vitezov rodianskih i grofov, ali knezov Frankopanov opet kralj v ugarsku zemlju i orsag dopelan« (Tomašić, Chronicon breve. Arkiv za povjesnicu jugoslavensku IX, 10). »Carmen miserabile« kanonika Rogerija je, doduše savremen izvor, ali je sačuvan i prepisan tek u Thuroczyju, pa ga je ili on ili, po mišljenju Antoljaka, prvi izdavač, izmijenio (Kako i kada je došlo do jednog umetka u Rogerijevoj »Carmen miserabile«, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 2, 199). Antoljak je u navedenom članku s pravom ispravio Klaićevo mišljenje o prvoj upotrebi imena Frankopan, ali nije jasno izrazio svoje mišljenje o tome, kako i kada je baš umetak o ulozi Frankopana za provale Tatara ušao u Carmen miserabile. Čitav taj pasus ima karakter dodatka i očito stilski ne pripada Rogerijevoj djelu, no sumnjamo, da su prvi izdavači (Konrad Stahel i Matija Prenlein) unijeli sami ovaj umetak. Najbolji izdavač Carmen miserabile Szentpétery (u Scriptorum rerum hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum, Budim 1938., II, 545—588 u redakciji I. Juhásza) upozorava na mnoge umetke u tekstu. Juhasz pretpostavlja, da je Thuroczyjeva Chronicon Hungarorum izdana na nalog olomučkog biskupa Ivana Filipca. Nije li to možda put, kojim je podatak o Frankopanima došao iz naših krajeva u Ugarsku? Svakako bi bilo vrijedno ispitati način, kako su ove vijesti nakon falsifikata iz god. 1260., koji im je služio kao podloga, a koji je nastao vjerojatno 30-tih godina XV. st., ušle u navedene izvore.

Nije li ovaj opis provale Tatara na Jadran samo nešto izmijenjen opis nikopoljskog poraza? Kao da se na nekoliko mjesta falsifikator odao. Bela tobože pripovijeda, kako su Tatari zbog ljudskih mana i grijeha navalili na njegovu državu, i on je bio primoran da sa vjernim prvacima bježi »extra monarchiam nostram usque ad litora pontus«.²¹⁰ Ne uzevši u obzir činjenicu, da Arpadovići ne nazivaju nikad svoju državu monarchia, nego regnum ili regna, Antoljak prigovara Kukuljeviću mišljenju kao naivnom, ali ne donosi bolje. Kukuljević je tumačio, naime, da se ovaj bijeg »izvan države« odnosi na kraljev boravak na nekom otoku nedaleko od Krka. Antoljak zaključuje, da »se odmah iz teksta vidi, da je Bela bježao izvan same države... t. j. u Austriju«.²¹¹ Međutim, da je Bela i bježao do Vira i Krka, još uvijek to ne bi bilo izvan države, jer se on tek 30. VI. 1244. odrekao Zadra i njegovih pripadnosti. Budući da se u tekstu točno kaže »extra ipsam Monarchiam usque ad littora Pontus«, ne može nikako stajati Antoljakovo mišljenje. No nije ni potrebno ovakvo tumačenje. Pod riječju se Pontus obično razumijeva **Crno more**, pa falsifikator ima na umu vjerojatno Žigmundov poraz kod Nikopolja na Crnom moru. To je mjesto bez sumnje bilo »extra monarchiam«.²¹²

Nakon nikopoljske bitke bilo je nekoliko istaknutih prvaka, kojima se Žigmund morao odužiti za zasluge u bici. Među ostalima ističu se braća Kanižaji, pa njima kralj na temišvarskom saboru 1397. potvrđuje darovnice i daje nove. Borba kod Nikopolja, vraćanje Žigmunda, kao i usluge Kanižaja u ovom ratu, opisane su katkad istim riječima kao u frankopanskom i paškom falsifikatu. I Kanižaji gube sav imetak, dapače, čitavu četu rođaka, kao i Pažani, koji su dali Beli ne samo »cuncta eorum bona«, nego i blago, hranu i novac.²¹³ A darovnica Kanižajima samo je jedna od mnogih, koje je Žigmund izdao nakon nikopoljskog poraza.²¹⁴

²¹⁰ Antoljak, Pitanje autentičnosti, 119; C. D. V, 173.

²¹¹ N. d., 127.

²¹² Ne samo da se borba vodila na rijeci, nego su i Beli došli u pomoć razni narodi — »ad refulcendum nos et corroborandum exundique affluentium nationum diversarum gentes...« (Antoljak, n. d., 120), kao i Žigmundu kod Nikopolja.

²¹³ Fejer, t. X, v. 2, 438—453. »... cum tertio vexillis valido nobilium virorum militantium precipue consanguineorum armata cohorte... et dum ad climata dicti regni Bulgarie... applicuissemus... proh dolor, nostri exercitus, permittente occulto dei iudicio, a quo omnis potestas, sub cuius imperio reges regnant et Principes dominabantur... extremo Deo Duce ad climata regnorum nostrorum...«.

U drugoj darovnici iz iste godine opisuje svoj povratak iz nikopoljske bitke ovako: »... penultimo ductore Christo praevio per freti et pelagi amnes versus climata regnorum nostrorum remigantibus... ut preferretur in naufragio procelloso laborantibus...« (Fejer, C. D., t. X, v. 2, 558.)

²¹⁴ God. 1427. opisuje Žigmund zasluge nekadašnjeg bana Ivana Morovića »... in expeditione... quam tunc animo conferendi protervam rabiem et hostilis insultus perfidorum Turcarum et aliarum nationum schismaticarum, Crucis Christi persecutorum... nonnullos ex dictis nostris a emu-

Nabrajanjem zasluga u ratu završava naracija,²¹⁵ koja je, kako smo naprijed istakli, zajednička frankopanskom i paškom falsifikatu.

Budući da oba ova falsifikata imaju različite dispozicije, analizirat ćemo samo dispoziciju paškog falsifikata.²¹⁶

Općenito je mišljenje, da je falsifikat nastao negdje u XV. st., kad se Pag nastojao osloboditi zadarske prevlasti.²¹⁷ To je mišljenje neosnovano, a najuspješnije ga pobija sam sadržaj falsifikata.

Iz bitnog sadržaja nespretnoga paškog falsifikata izlazi, da je falsifikator ili naručitelj falsifikata htio ovom ispravom postići dvoje: a) vlast nad čitavim otokom, dakle i pripadnostima Raba, i b) nobilitet za paške građane.

Uzevši u obzir samo jedan dio dispozicije, t. j. tobožnju vlast nad otokom, mogli bismo pretpostaviti, da je autor falsifikata Zadr, koji se sve do god. 1409. borio s Rabom za Novalju. No ta se pretpostavka nikako ne može spojiti s drugim dijelom dispozicije, jer Zadar ne bi nikad priznao, a kamoli pomogao Pažanima da postignu nobilitet. Kako su dakle i Zadrani i Pažani imali interes za Novalju, o tome tko je autor, odlučuje drugi dio falsifikata. Nesumnjivo da je samo Pažanima bilo stalo da postanu plemići. I to ne u toku čitave povijesti Paga, nego tek tada, kad su se kao formirana klasa plemića počeli sukobljavati s pukom.

Iz naprijed izložene kratke povijesti Paga razabire se, da i borba za Novalju i borba s pukom počinje u XV. stoljeću.

Dispozicija se paškog falsifikata raspada na nekoliko dijela:

1. Darovanje čitavog otoka sa svim pripadnostima građanima Paga. Kako se falsifikator poslužio nekom darovnicom ili je znao, da se darovnice daju uz formulu »hereditibus et posteritatum cunctis successoribus«, to ju je ovdje prepisao, iako je time učinio besmislicu, jer tko su heredes i successores paških građana? Darovanje je otoka kralj učinio po savjetovanju svoje žene Marije, zatim prelata i baruna kraljevstva. Već se Klaiću²¹⁸ ovaj pasus činio neobičnim — to više, što ga nalazimo uz rijetke izuzetke i opet samo u spomenutim falsifikatima, — zbog toga je i tvrdio,

lis in ore gladii saevientis dirae neci tradiderit, aliis vero in terram prostraverit« (Fejer, X, v. 6, 888).

Izraz je climata mogao Antoljak naći u XIII. st. samo u falsifikatima iz god. 1260. i 1263.; u Žigmundovo se doba susrećemo s tim izrazom vrlo često (Fejer, X, v. 3, 192; v. 2, 449, 558 i t. d.).

²¹⁵ Naracije nisu jednake u oba falsifikata, što je razumljivo. Sastavljač je paškog falsifikata morao na drugi način opisati zasluge Pažana, nego što je to učinio sastavljač frankopanskog falsifikata. Naracija u paškom falsifikatu završava riječima »nobis offere studuerunt«, a ne »gaudere perhibentur«, kakó to drži Antoljak (n. d., 124).

²¹⁶ Dispozicija počinje sa »Quorum laudabilium« i završava se »et subiecti« (Antoljak, n. d., 121).

²¹⁷ Antoljak, n. d., 117, 118.

²¹⁸ Darovnica kralja Bele, 267.

ne doduše sasvim točno,²¹⁹ da ovakve formule nema ni u jednoj darovnici Bele IV. Antoljak tumači savjetovanje kao nužnu posljedicu kod darovanja »povlastice druge naravi, a to nije bilo u apsolutnoj kraljevoj moći...«. ²²⁰Možemo, međutim, rastumačiti, kako je ovaj pasus došao u frankopanski, a po njemu i u paški falsifikat. Kad je nepoznati falsifikator sastavljao Frankopanima oko god. 1430. falsifikat, morao je imati neku ispravu iz tog doba, da mu služi kao uzor. Nije morao dugo tražiti. Žigmund je dao Frankopanima nekoliko darovnica, bilo novih, bilo potvrde starih,²²¹ a one od 1387.—1395. imaju ovakve ili slične formule: »unacum eadem serenissima principe domina Maria, inclita dicti regni Hungarie regina, consorte nostra carissima, prelatisque et baronibus, militibus et potioribus proceribus regni nostri matura deliberatione exinde prehabita ac consilio, consensu et sanctione unanimi eorumdem«. ²²²

Nije potrebno, dakle, da savjetovanje tumačimo kao »nužnu činjenicu« u doba Bele IV., kad je ona u Žigmundovo doba normalna pojava. Žigmund nije nikada izdavao isprave ili uopće rješavao važne državne poslove bez savjeta baruna ili prelata ili do god 1395. svoje žene Marije. Na osnovu ovog savjetovanja možemo zaključiti, da se sastavljač poslužio jednom ranijom Žigmundovom ispravom iz vremena od 1387.—1395., a uzeo ju je vjerojatno iz frankopanskog arhiva.

2. Slijedi nespretni dio teksta, u kojem se vidi, da se falsifikator borio s latinskim jezikom, ali da je htio reći: Pažani uživaju posjed otoka sa svim plemićkim pravima, koja su posjedovali »ab antiquo tempore«. Nadalje, neka Pažani uživaju nobilitet kao i svi građani »in urbibus liberalibus«(!) kraljevine Dalmacije. Već sam termin **urbs**, koji se u ovom razdoblju pojavljuje samo u frankopanskim i blagajskim falsifikatima, stavlja i paški falsifikat u istu porodicu.²²³ Falsifikator hoće najed-

²¹⁹ Savjetovanje se sa barunima i Marijom spominje i god. 1246. (C. D. IV, 307), ali tu ispravu smatra Szentpétery (n. d., reg. br. 840) u najmanju ruku sumnjivom. Sličan je slučaj s ispravom iz god. 1256. (C. D. V, 3), za koju drži isti autor da je nastala za vrijeme Stjepana V. (Szentpétery, n. d., reg. br. 1076).

²²⁰ Ne razumijemo, što smatra Antoljak »povlasticama druge naravi«? Kad bi se i radilo o osnutku jednoga slobodnog grada, nije li to u punoj moći vladara? Ne samo da je Bela davao povlastice gradovima, nego su i Koloman, a kasnije i ban Stjepan, samostalno potvrđivali i dijelili povlastice.

Da bi dokazao, kako se Klaić »prevario«, Antoljak mu citira savjetovanje s barunima i Marijom i opet u falsifikatima, iako ima autentičnih isprava, u kojima se spominje savjetovanje (v. bilj. 219).

²²¹ Thallóczy-Barabas, A Frangepan — család okleveltára (Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus), Budim 1910., 99, 109, 113, 118.

²²² N. m., 99.

²²³ U navedenim je falsifikatima **urbs** samo Rim. I Žigmund ga upotrebljava, samo kad govori o Rimu — in alma urbe Romana (Fejer, X, v. 7, 634, god. 1435.).

Sastavljač je paškog falsifikata našao taj termin u frankopanskom falsifikatu i nije ni opazio, da je najednom promijenio terminologiju. U prvom dijelu ekspozicije govori, naime, o cives Pagensis Civitatis i civitas Pagensis; a u drugom o urbs Paği i urbani!

nom za svoje sugrađane dvostruki nobilitet: plemstva i gradskog patri- cijata, spojivši tako frankopanski falsifikat sa svojim potrebama.

3. Neka ne budu Pažani podvrgnuti ni jednoj jurisdikciji osim kraljevske.²²⁴ Ovaj je dio očito uzet iz odluke ninskog sabora od 1396. godine.

4. Obveza vladara, da ne će ni on ni njegovi nasljednici bilo na koji način otuđiti (vjerojatno posjed Paga). Taj se pasus nalazi u oba falsifikata, iako se u paškom nikako ne može razabrati, zašto je upotrebljen. Spomenuta je obaveza u doba Arpadovića nepoznata, a u Žigmundovo se doba javlja u drugoj formi.²²⁵

5. I u posljednje dvije formule falsifikator griješi. Najprije u koroboraciji, gdje zadržava, doduše, formulu, ali upotrebljava riječi, koje ne će nikada upotrebiti kancelar Bele IV., jer Bela daje *libertas*, a ne *liberalitates et gracie*. *Liberalitas* je tipični izraz anžuvinske i Žigmundove kancelarije, pa na pr. sve grbovnice daje Žigmund »*ex liberalitate regia*«. ²²⁶

Napokon, i datacija je pogrešna, kao i navedeni potkancelar Smaragd, jer on nije te godine vršio čast potkancelara.²²⁷

Kao jedan od dokaza autentičnosti Beline isprave citira Antoljak potvrdu dužda Mihajla Stena izdanu Pažanima 31. XII. 1409.²²⁸

Ova je potvrda, međutim, **isto tako** »očiti falsifikat« kao i Belina isprava. Ne samo stil i jezik, zatim odnos Venecije i Pažana, nego i činjenica, da ova potvrda nije zabilježena u zapisnicima mletačkih vijeća,

²²⁴ Kod Ruića servituti mjesto serenitati. Treba posebno istaknuti, da je Ruićev prijepis falsifikata vrlo loš — izostavlja na pr. promulgaciju i na mjestima mijenja tekst — pa bi bilo mnogo bolje, da je Antoljak, sakupivši sve prijepise, učinio jedan i kritički ga obradio. Nigdje nisu u Antoljakovu izdanju naznačene ni krupne gramatičke ili jezične griješke, a tekst je umetanjem varijanata postao vrlo nepregledan.

²²⁵ Na pr. u darovnici Kanižajima: »... nostro nihilominus et successorum nostrorum videlicet Regum Hungarie nominibus ... defensare promittimus, inconcusse et illaese conservare pollicemur inviolabiliter et indemniter his moderaminum conditionibus interiectis, quod si nos aut successores nostri Reges utpote Hungarie ... in dominio earumdem conservare non possimus, vel nolemus, aut nolent seu non vallerent...«, onda će im dati druge posjede za naknadu.

Fejer, t. X, v. 2, 471.

Ova je vladarska obaveza preinačena u oba falsifikata na štetu vladara.

²²⁶ V. bilj. 206.

²²⁷ Antoljaku je bilo čudno Smaragdovo napredovanje i naslovljavanje (n. d., 129). Međutim, ako ne uzmemo u obzir paški falsifikat, što moramo učiniti, Smaragdovo je napredovanje sasvim ispravno. Smaragd je, kaže Szentpétery, čini se, vrlo teško iščekivao potvrdu za preposita stolnobiogradskoga, pa se zbog toga 1254. i 1255. već potpisivao (kao preposit, premda je potvrđen u toj časti u drugoj polovici 1256. (septembru ili augustu; vidi Szentpétery, n. d., reg. broj 1024, 1031, 1098, 1099, 1100). Posljednji se put Smaragd spominje kao preposit stolnobiogradski 6. VIII., 1258., (isti, n. d., reg. br. 1190), kad postaje izabrani kaločki nadbiskup. Vjerojatno se, dakle, sastavljač paškog falsifikata poslužio nekom ispravom, koja je nastala u razmaku između 1256.—1258.

²²⁸ N. d., 139. 140.

dokaz su, da je falsificirana.²²⁹ Ruić, koji jedini donosi njen tekst iz paškog arhiva, smatra potvrdu nagradom za učinjene usluge Veneciji prigodom zauzimanja Raba 1409. godine.²³⁰

Vrlo se teško može razabrati što je zapravo falsifikator htio ovom ispravom reći. Očito hoće na početku da dokaže, da je dužd M. Steno potvrdio isprave Bele IV., Ludovika i Žigmunda (udara u oči, da se radi o samim falsifikatima!), no onda ređa riječi i rečenice bez smisla, vjerojatno tako, kako ih je pokupio iz različitih izvora. Umetak, na pr. »et maxime in adeptione Insule Arbi apparet lucide Cives illos fideles Nostros...«, koji sadržajno nema nikakve veze s ostalim tekstom, uzet je iz isprave od 28. IV. 1412.²³¹ Slijedi i opet bez veze s ostalim tekstom umetak »et ut in Litteris Nostris scriptis sub die 29 currentis(!) fidelitati Vestre...«. U secreta consilii rogatorum nalazi se pod tim datumom uputa poslaniku, koji ide u Senj knezu Nikoli Frankopanu, a ne pismo Pažanima.²³² Nikola se naime digao da obrani Rab, u kojem je od 1404. bio doživotnim knezom.²³³ God. 1408. ponovo je pristašama Ladislava Napuljskog oduzeo Rab, a kad je Venecija kupila pravo na Dalmaciju, traži od Nikole, da joj preda grad. Grad se predaje sam,²³⁴ Nikola se sprema da ga oružjem osvoji, no Venecija mu šalje poslanika, koji ga uspješno odgovori od tog nauma. Ipak je kod preuzimanja Raba učinio uslugu Veneciji neki Antonije Margariti, Pažanin, pa dužd izdaje god. 1412. nalog, da mu se doživotno isplaćuju 24 zlatnika godišnje od paških prihoda.²³⁵

Tekst se razbija nekom umetnutom rečenicom, koja nije nikako mogla biti upućena Pažanima: »quod sint et esse(!) fidelitati vestre commendate Civitates Nostre Jadre, None, Arbi, Chresi, Auseri...«. Ruić je povjerovao ovim riječima i ponosno isticao, da su Pažani dobili »un diritto di maggioranza sopra l' Isole di Quarnaro e le Citta di Nona e Zara...«. ²³⁶ Ne možemo vjerovati, da se Pag ikada usudio pokazati u Veneciji ovu ispravu, koja nadmašuje želje i najsmionijeg Zadranina, a kamoli ne Pažanina!

Nakon ovog pasusa nije ni potrebno dokazivati, da je potvrda falsificirana.

Ostatak je teksta djelomično uzet iz spomenute isprave od 28. IV. 1421., a djelomično je izmišljen.

Sumnjiva je žestoka ljubav Venecije prema Pažanima, koja izbija iz čitavog falsifikata. Ako je Venecija htjela nekome iskazati osobitu

²²⁹ Ne samo da nema tog dukala od 31. XII. 1409., nego nema ni pisama, kojima bi dužd u ožujku i veljači iste godine trebao potvrditi paške privilegije. Tekst je jezično tako loš, da se jedva razabire smisao.

²³⁰ Delle rifllessioni, II, 2—5. Ruić citira najprije pismo dužda od 29. XII. 1409., a onda ovaj dukale pod naslovom: »Elogio data a Paghesani«.

²³¹ Listine IV, 225, god. 1412.

²³² Listine IV, 47.

²³³ Klaić, Frankopani, 194.

²³⁴ N. d., 199.

²³⁵ Listine VI, 225.

²³⁶ N. d., II, 4.

milost, onda ga je imenovala svojim građaninom. Građansko pravo nije podjeljivala onima, koje zove »subditi« ili »illi de Pago«, nego plemićima. Nekoliko mjeseci prije tobožnje potvrde Pažanima, dala je i Zadranima građansko pravo.²³⁷

Kakav je uistinu bio odnos Venecije i Paga god. 1409., odnosno kakav je stav zauzela Venecija prema »privilegijama« Pažana, pokazuje autentična potvrda iz 1410. godine. Molba je Pažana sasvim drugačije stilizirana: »... communitas nostra Pagi per suos ambaxiatores nobis fecerit humiliter supplicari ut dignaremur statuta et consuetudines, quas hactenus habuerunt...« potvrditi.²³⁸ Pažani ne traže potvrdu privilegija, nego **statuta et consuetudines**, kojima su se dotad služili.

III. O VREMENU POSTANKA PAŠKIH FALSIFIKATA

Već je naprijed istaknuto, da je mišljenje o autentičnosti, a prema tome i o vremenu postanka paškog falsifikata iz god. 1244. podijeljeno. Na jednoj strani je Antoljak i u novije vrijeme Suić,¹ dok su na drugoj strani svi ostali. Činjenicu, da autentičnoj ispravi Bele IV. sve do XV. st. nema traga, spomenuti su autori vrlo lako protumačili. Antoljak na pr., da je u XIII. st. Pažani »nisu odmah dali na potvrdu mletačkom duždu, jer im je ovaj sigurno ne bi potvrdio, budući da su se bili nedavno odmetnuli od republike sv. Marka«. ² Kod tumačenja događaja god. 1289. i 1292., kao da se tu radilo o podjeli teritorija paške općine, a ne o borbi Zadra i Raba za Novalju, Antoljak opet zaključuje: »Svakako tom pri-

²³⁷ »... universos nobiles cives et fideles nostros Jadrenses in Venetos et cives nostros de intus graciosse recepimus...« (Listine VI, 11., god. 1409.).

²³⁸ Pažani su mogli poslije god 1410. postavljati uz mletačkog kneza i suce ove činovnike: 2 konsilijarija, 2 prokuratora, 2 egzaminatora, (judices examinarios instrumentorum), 2 tribuna, 2 sakramentara, 3 justicijarija, 4 advokata kurije i 2 procjenjivača (extimatores). Po dva konsilijarija, koji vrše svoju službu 6 mjeseci, sude uz kneza u kriminalnim i civilnim parnicama; ako se ne slažu u presudi, sudi knez sam. Suci sude samostalno u raspravama do vrijednosti 40 solida. Općinski se činovnici nisu, u biti, razlikovali od činovnika ostalih dalmatinskih gradova, samo što ih je bilo nešto manje. Vidi G. Novak, n. d., 60—61.

¹ N. d., 38. Na osnovu ovog falsifikata spomenuti autor zaključuje, da »je grad Pag i čitav otok dobio konačno potpunu slobodu i nezavisnost i od Zadra i od Raba«. Drži, nadalje, da je jedino činjenica, da se Pažani nisu god. 1244. pozivali na ovaj falsifikat, »mnogim historičarima dala povoda da posumnjaju u autentičnost spomenute povelje Bele IV« (39), što nije točno.

² N. d., 135.

likom nisu pitali Pažane za njihove privilegije, budući da se je bez njih rješavala ova stvar. Stoga oni nisu naravno ni onda donijeli taj Belin privilegij. Pa sve i da su ga pokazali, ne bi imao nikakve vrijednosti, jer ga nije potvrdila Venecija.³ Antoljak i nadalje pokušava da u svakom važnijem momentu paške povijesti u XIV. st., nađe tumačenje, zašto nema Belinog falsifikata. »Niti sada (t. j. 1358.) nisu mogli Pažani očekivati da će im Ludovik potvrditi Belinu darovnicu ili dati im na osnovu nje neke povlastice, jer su do zadnjeg časa stajali otvoreno protiv Zadra koji je bio uz kralja.«⁴ U falsifikatu iz god. 1376. raspoznaje, nadalje, upravo Belinu ispravu.⁵ Prema »zlatnom privilegiju«, u kojem se spominje neka danas nepoznata isprava Ludovika iz god. 1380., a tom je opet Ludovik »potvrdio onu darovnicu kralja Bele u korist Pažana i oslobodio ih od gospodstva Zadrana.«⁶

Ne uviđajući, da su sve to subjektivna mišljenja i tumačenja, kojima bi trebala mnogo jača argumentacija, Antoljak najzad zaključuje: »Evo i na temelju ovih dviju isprava (t. j. isprava iz god. 1376. i 1380.; N. K.) koje je dao kralj Ludovik, otpada tvrdnja Paulera, Karácsonya i Smičiklasya, da je paška isprava falsifikat. Isto tako, Szentpéteryjeva i Šišićeva, koji se poveo za Paulerom i Karácsonyjem. Ali kako Šišić nije naznačio doba, već kaže, da su to »kasnije izmišljotine«, a dovodi u vezu s njima i Skalića, moglo bi se zaključiti, da je mislio čak na XV. stoljeće. Time je još više zastranio u svojem tvrđenju kao i prije njega Karácsonyi.«⁷ Na sličan način tumači Antoljak nespominjanje isprave sve do god. 1409., kad se prvi put pojavljuje u falsificiranoj potvrdi M. Stena.

Stojimo li na stanovištu, da je Belina isprava uistinu autentična, moramo čitavu povijest Paga od sredine XIII. st. gledati iz sasvim druge perspektive. Slika paške historije, koju na taj način dobivamo, bit će posve razumljivo netočna. Pažani, uvijek zapostavljeni, bezuspješno nose sa sobom svoje »privilegije« gotovo dva stoljeća i nikada ih ne mogu os-tvariti.

Sličnu sliku nepravedne i zapostavljene uloge Pažana daje i Suić. Belin privilegij naziva dapače »magnom chartom« za »kojom će nažalost, morati još često posegnuti u borbi protiv Zadra, a i Raba.«⁸ A kako ni on nije mogao naći podatke, da su Pažani uistinu posrcali za Belinim privilegijem, mislio je, da je to zbog toga, što »nisu raspolagali fizičkom snagom, kojom su jedino mogli osigurati poštovanje tog dokumenta.«⁹ Na osnovu falsifikata iz god. 1376. Suić drži, da je te godine postojala

³ N. m.

⁴ N. d., 137.

⁵ »Iz ovog se očito vidi, da su paški poslanici donijeli tada kralju onu Belinu darovnicu, koju su s ostalim ispravama tako budno čuvali u svome sanktuariju, te da je po njoj i načinjena na najzbijeniji način ova nova povlastica u njihovu korist« (137).

⁶ N. m.

⁷ N. d., 138.

⁸ N. d., 38.

⁹ N. d., 39.

»slobodna paška komuna«. ¹⁰ Na saboru su u Ninu, po njegovom mišljenju, »Pažani dokazivali da Zadar nema nikakva prava da vrši vlast nad Pagom i pokazivali dokumente kojima su to potkrijepili...«, što nije točno. ¹¹

Prema naprijed izloženom kratkom pregledu paške povijesti izlazi, da Belinu privilegiju nema traga prije XV. st. Kako je i potvrda M. Stena falsificirana, prvi poznati podatak o ovoj ispravi je t. zv. Zlatni privilegij dan Rabljanima 1461. godine. ¹²

U kojoj je formi, međutim, u tom privilegiju spomenut falsifikat iz 1244. godine?

Prema podacima kod Ruića ¹³ vodila se u Veneciji, zbog nepravedne presude iz god. 1449., parnica za Novalju, na kojoj su obje stranke, t. j. Pag i Rab, priložile dokumente. Tok je parnice bio dosad poznat jedino prema Ruiću, ali se čini, kao da ga nije zapisao vjerno, već ga je mijenjao. Čitav taj zapisnik i presudu izdanu nakon parnice u novembru 1461. naziva Ruić »aureum privilegium«. No dok na jednom mjestu tvrdi, da su ga dobili Rabljani, na drugom ispravlja Rabljani u Pažani. ¹⁴ Ističemo to zbog toga, da se vidi način rada toga pisca, koji po svemu sudeći ne će prezati ni pred mijenjanjem teksta, ako mu to bude potrebno.

Prema Ruićevu tekstu »zlatnog privilegija« Rabljani su priložili u parnici ove dokumente: 1. Krešimirovu ispravu iz god. 1071; 2. Kolomanovu ispravu iz god. 1111.; 3. Petra Ziana iz god. 1205.; 4. Ivana Dandola iz god. 1280.; 5. presudu Fridrika Krčkog iz god. 1289.; 6. presudu Regina, Viatra i Delfina iz god. 1292.; 7. potvrdu gornje presude od P. Gradoniga; 8. Sigismundov privilegij iz god. 1399.; 9. ispravu ninske katedralne crkve iz god. 1400. o pomirenju Raba i Paga; 10. ispravu Ladislava Napuljskog iz god. 1403., kojom potvrđuje Rabu stare privilegije; 11. ispravu dužda M. Stena iz god. 1411., kojom poništava presudu pašskog kneza Cauca i zadarskog kamerarija Maripietra o Novalji.

Pažani su, prema istome, priložili:

1. Belin privilegij iz god. 1244. ¹⁵; 2. Ludovikov iz god. 1380. ¹⁶; 3. ispravu Ladislava Napuljskog iz god. 1406., kojom dosuđuje Novalju Za-

¹⁰ N. d., 44.

¹¹ N. d., 47.

¹² Ruić, Delle rifflessioni II, 214—236.

¹³ N. d. II, 214.

¹⁴ N. d. II, 214. Fidelis Communitas »Arbi« je precrtano, te je ispod tog stavljeno mjesto Arbi »Paghi«.

¹⁵ »Viso preterea Regali Privilegio per Paghenses producto et allegato Serenissimi Belae Ungariae etc. Regis eisdem indulto III kal. Aprilis 1244, per quod ob fidelia obsequia et laudabilia opera erga majestatem suam per eos ostensa et administrata, prefatis Paghensibus Civitatem Paghi et Insulam Totalem et integram cum omnibus juribus et pertinentiis suis dedit adque donavit«. Ruić, n. d. II, 229.

¹⁶ »Nec non viso et intellecto quodam alio privilegio Regali Serenissimi Ludovici Ungarie etc. Regis, per quod de anno 1380 prefatis Paghensibus, mentionem Paghensium agens de predicto Privilegio Serenissimi Regis Belae, Civitatem predictam et Insulam tradidit et donavit, eos a subjectione et Dominio Jadersium penitus segregando et auferendo«. Ruić, n. m.

dru; 4. neke druge privilegije i pisma; 5. presudu Minota i Barbariga i njene potvrde; 6. odluku vijeća deseterice i nalog dužda od 23. IX. 1461., da se provede parnica za prijeporne granice oko Novalje.

Čitajući ovaj zapisnik s parnice, činilo nam se, da je Ruićev tekst izmijenjen prema potrebi. Naše su se sumnje u točnost Ruićevih podataka obistinile i pokazale opravdanima, kad smo u Biskupskom arhivu u Rabu pronašli u t. zv. **Liber rubeusu** pravi tekst zlatnog privilegija. Na str. 91—94 nalazi se tok parnice god. 1461. pod svećanim naslovom »Iudicium solemne de metis et possessione Novaliae«. No što je za nas najvažnije, u presudi, koja se inače doslovce slaže s onom iz Ruića, **nema spomena** o Belinoj ispravi iz god. 1244., već se jedino spominje Ludovikov privilegij iz 1380. godine.

Poništivši osudu Minota i Barbariga, sud dosuđuje Novalju Rabu. Sada postaje jasnije, zašto se dužd nije osvrtao na dokumente Pažana. Mogli bismo pretpostavljati, da se mletački sud uopće nije osvrtao na privilegije hrvatsko-ugarskih kraljeva, da nisu u istoj parnici bile podvrgnute ispitivanju isprave Krešimira, Kolomana, Žigmunda i Ladislava, koje su priložili Rabljani. Iako su neki od rapskih privilegija, kako smo naprijed vidjeli, falsificirani, ipak su u toku stoljetnih borbi bili upotrebljavani. Da je tobožnji privilegij Ludovika iz god. 1380., koji se ovdje spominje, uistinu postojao već god. 1380., poslužili bi se njime Pažani na ninskom saboru 1396. godine. Tada nisu imali ni Belin privilegij. U toku radnje upoznali smo se s ispravom iz doba Ludovika, ali ta je bila datirana god. 1376., a ne 1380. Kratki regist isprave iz god. 1380. sadržan u zlatnom privilegiju upućuje na to, da je isprava bila lažna. Sve od 1372.—1393. Zadar je vladao Pagom, a prema ispravi iz godine 1380. Ludovik je »eos (t. j. Pažane) a subjectione et dominio Jadrensiū penitus segregando et auferendo...«

Kako dakle Pažani **nisu god. 1461.** donijeli Belin privilegij, to nam ta godina ne može služiti pri određivanju vremena postanka ovog falsifikata.

Po našim je pretpostavkama frankopanski falsifikat iz god. 1260., koji je služio kao uzor paškom, morao nastati negdje u Žigmundovo doba, i to poslije nikopoljske bitke, koja je uzdigla Celjske i Gorjanske, a Frankopane i Blagajske potaknula na falsificiranje. Ako su se Celjski, Kanižaji, Morovići i Gorjanski proslavili spasavanjem Žigmunda, nisu manje usluge učinili Beli IV. Frankopani, kad su ga spasili iz ruku Tatara. Javno je mnijenje, kako smo pokazali, primilo doskora bez kritike proširenu vijest, i frankopanski falsifikat postaje od tog vremena rado upotrebljavani uzor, tako da se njime poslužio i sastavljač paškog falsifikata

Kako određivanje terminus ante quem paškog falsifikata pomoću zlatnog privilegija otpada, moramo postanak falsifikata u **onoj formi kako je do nas došao**, tražiti kasnije.

U XV. st. se Belin falsifikat spominje još jednom. God. 1475., u toku sukoba paškog puka i plemića, šalju plemići u Veneciju svoga poslanika s tužbama na neke nove odredbe mletačke vlade. Plemići se pro-

tive da budu zajedno s pučanima pozivani »per li huomeni da remo«, budući da je to »contra li nostri privilegii dal 1244 in qua nel tempo del Re Bella, Re Lodovico et Re Sigismondo, colli quelli privilegii venissimo a obediencia de Vostra Serenita e fossino accettati e cosi trattiti sempre al presente...«. ¹⁷ Tvrdnja plemića nije točna, jer spomenutih falsifikata god. 1409. nisu imali. Sumarno nabranje privilegija i pozivanje na njih još uvijek nam ne daje pravo da zaključimo, da su Pažani uistinu imali u rukama navedene isprave. Točnije, ako su i imali neke privilegije, da li su to morali biti baš oni, kojima se tekst sačuvao do danas? Ti privilegiji, nadalje, uopće ne govore o nekim pravima paških plemića, jer su tobože izdani u doba, kad takvih sukoba nije bilo. U odgovoru Pažanima Venecija citira samo svoje odredbe i paška statuta, dok navedene privilegije i ne notira. ¹⁸

Još uvijek, dakle, postoji mogućnost, da je tekst danas sačuvanog privilegija Bele IV. nastao poslije god. 1475. Na pitanje, kad je mogao nastati, moći ćemo odgovoriti tek onda, kad riješimo pitanje postanka Ludovikova privilegija iz god. 1376. i Žigmundova iz god. 1397., jer su oni usko povezani s Belinim.

U toku radnje učinjen je pokušaj datiranja isprave iz god. 1376. Nastala je prema našim pretpostavkama ili 1396., uoči ninskog sabora, ili, što je vjerojatnije, god. 1446. Protive li se našoj pretpostavci podaci iz paške povijesti XV. st.? Pošto smo utvrdili, da je potvrda M. Stena iz god. 1409. falsificirana, otpada mogućnost da pomoću nje poblize odredimo vrijeme postanka ove isprave (u toj se potvrdi naime navode isprave Ludovika iz god. 1376. i 1380.). ¹⁹

Kako se u zlatnom privilegiju ova isprava ne spominje, nisu je Pažani ni tada upotrebili. U molbi paških plemića 1475. navode se samo privilegiji u doba kralja Ludovika, pa možemo tek pretpostavljati, da se plemići pozivaju i na ovu ispravu.

Isprava iz god. 1376. nije, kao što je naprijed rečeno, sačuvana u originalu, nego u ovjеровljenom transumptu splitskog kaptola iz god. 1446. Taj je transumpt prepisao oko god. 1580. paški notar Ivan Jadručić, a njegov je prijepis preuzeo Ruić u svoja djela. Ovjеровljenje Jadručića glasi: »Ego Johannes Jadrulich quondam domini Johannis Francisci, publica imperiali auctoritate notarius Paghensis, magnificaeque communitatis juratus, praemissum privilegium cum omnibus supra contentis ex authentico in membrana cum sigillo pendente in capsula sanctuarii dictae communitatis existentem, fideliter exemplavi, me subscripsi et apposui signum mei tabellionatus solitum et consuetum in praemissorum fidem, ac sigillo magnificae communitatis Pagi communiui et sigilaiui etc.«. ²⁰

¹⁷ Statuta, Additiones, 108.

¹⁸ Bilj. 50.

¹⁹ Antoljak, n. d., 140.

²⁰ Vidi bilj. II, 170. Upozoravamo na riječ *sanctuarium*, jer je očito, da općina paška nije mogla imati svetište! Nije li i ovo ovjеровljenje uzeto s nekoga drugog dokumenta, koji je stajao u nekom svetištu?

Budući da nema datuma Jadrulićeva ovjerovljenja, to se može jedino prema potpisu kneza Nikole Badoera (1579—1581) staviti ovjerovljenje u te godine.²¹

Tragovi trećega obrađenog falsifikata, t. j. Žigmundove isprave iz god. 1397., još su neznatniji. S obzirom na detaljno opisivanje prilika falsifikat je morao nastati na osnovu nekih autentičnih isprava. Pokazali smo, da je u falsifikat ušao jedan dio osude ninskog sabora od 1396.; morao je, nadalje, služiti autoru kao predložak autentični privilegij Žigmunda iz prve polovice god. 1397., u kojem su bile popisane dužnosti Pažana prema novom vladaru.

U XV. st. Žigmundova se isprava spominje samo u falsificiranoj potvrdi M. Stena iz god. 1409²²., a kako se u molbi paških plemića 1475. navodi samo privilegij »nel tempo dell... Re Sigismundo«,²³ ne znamo, na koju se to ispravu Žigmunda odnosi.

Ipak će nam naredni zajednički momenti navedenih falsifikata pomoći kod određivanja vremena postanka. To su:

1. prijepisi i ovjerovljenja paškog notara Kristofora Bilinića i
2. falsificirana potvrda dužda M. Stena iz god. 1409.

Već je Rački 1876. upozorio na to, da »ne daje nam ovjerovljenje po autentičkih osobah jamstvo za pravost, a kamoli za vjernost pripisa, osobito starijih isprava. Čin sam često zaostaje daleko za riječima u onim formulama«. ²⁴

Ovjerovljenja obrađenih listina:

Bele IV. iz god. 1244, (I)²⁵
 Jadrulić (o. 1580)
 Bilinić (1706.)

Ludovika I. iz god. 1376.²⁷
 Jadrulić (o. 1580.)

Bele IV. iz god. 1244. (II)²⁶
 Kašić (?)
 Bilinić (o. 1700.)
 Mirković (20. IV. 1718).

Žigmunda iz god. 1397.²⁸
 Bilinić (6. XII. 1706.)

Aleksandra Velikog od
 god. svijeta 3680.²⁹
 Bilinić (5. XII. 1706.)

²¹ Antoljak, Još nešto o praškoj ispravi, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 2, 185.

²² Antoljak, Pitanje autentičnosti, 140.

²³ Statuta, 108

²⁴ Rački, Stari pripisi hrvatskih isprava do XII vieka prema maticam; Rad 36, 143.

²⁵ Vidi tekst Antoljak, n. d., 123.

²⁶ Ovo drugo, različito ovjerovljenje nalazi se u djelu: Legum, statutorum..., 171. Antoljak, Još nešto o praškoj ispravi, 183, 184.

²⁷ Jandrulićevo ovjerovljenje glasi: »Ego Johannes Jandrulich, quondam domini Johannis Francisci, publica imperiali auctoritate notarius Paghensis, magnificaeque communitatis juratus, praemissum privilegium cum omnibus supra contentis ex autentico in membrana cum sigillo pendente in capsula sanctuarii dictae communitatis existens, fideliter exemplavi, me subscripsi et apposui signum mei tabellionatus solitum et consuetum in praemissorum fidem,

Ovjerovljenja Belina falsifikata nisu u svim Ruićevim djelima jednaka. Antoljak nije iz različitih ovjerovljenja izveo nikakve zaključke, već naprotiv tvrdi, da »novi izneseni podaci nijesu u ničemu pokolebali naše dokazivanje, da je paška isprava autentična, već su ga štaviše i pojačali.«³⁰ U jednom se prijepisu nalazi samo ovjerovljenje Ivana Jadrulića bez ikakva datuma (po Smičiklasu nakon toga i Kristofora Bilinića).

Prijepis u Legum ima najprije nedatirano ovjerovljenje Marka Kašića i Kristofora Bilinića, a onda u trećem licu sastavljeno ovjerovljenje Kristofora Mirkovića iz god. 1718.

Žigmundov privilegij ima ovo ovjerovljenje:

»† Cristoforo Billini di V. A. Nod. Pub. di Pago et Archivista ha copiato fedelmente come sopra di pugno proprio e carattere, il di 6 Dicembre 1706, et in fede sottoscritto e segnato col solito segno Notariale.«³¹

Ludovikova isprava napokon ima, kako je naprijed pokazano, ovjerovljenje Ivana Jadrulića nastalo oko god. 1580., a ono je doslovce isto sa ovjerovljenjem Beline isprave iz god. 1244. (I).

Uspoređivanje prijepisa i ovjerovljenja jasno pokazuje, da je svim falsifikatima kumovao Kristofor Bilinić, paški notar u početku XVIII. st. (1678—1737). Taj je notar bio već Strohalu³² poznat kao sastavljač privilegija Aleksandra Velikoga »genti Ilvricae concessum«, koji je isti tobože našao »in cancellaria Praetoria Paghi«. Za nas je od manje važnosti sadržaj falsifikata. Bitna je činjenica, da se Bilinić poslužio falsifikatom, na koji se od XIV. st. dalje vrlo rado pozivalo među Južnim i Zapadnim

ac sigillo magnificaeque communitatis Paghi communivi et sigilavi etc«. Ruić, n. d., II, 153.

Nakon Jadrulićeva ovjerovljenja nalazi se u Legum, statutorum... ovaj tekst: »Nos Nicolaus Baduarius, Comes Paghi et Insulae, fidem indubiam facimus et attestamus, praefatum D. Johannem Jadulich, qui predictum Privilegium accopiavit, esse publicum et legalem Notarium, bonae opinionis et famae, cujus scripturis hic plena fides adhibetur, ubique merito adhiberi debet. In quorum etc. Paghi, die 20. maij 1580. + Cancellarius de Mandato.« Legum, 71.

²⁸ »+ Cristoforo Billini di V. A. Nod. Publ. di Pagho et Archivista ha copiato fedelmente come sopra di pugno proprio e carattere, il di 6. Dicembre 1706, et in fede sottoscritto e segnato col solito segno Notarile.« Legum, 5.

²⁹ »+ Cristoforo Billini qu. de Zorzi qu. Cap. Cristoforo Bilinich Nod. di Paga, per la Ven. Autorita Nod. Pubblico, esaminato, giurato et approvato con le vie proprie et legali, ha il sopradetto Privilegio ritrovato, vi tradotto e nell' officia della Cancellaria Pretoria fra carte antiche portate dalla citta vecchia di Pago nella presente come appare, con le altre, che a tempi delli Re d'Ungharia eran scritte et ha di proprio carattere copiato, col proprio segno Notarile roborato e sottoscritto, il di 5. Dicembre 1706, uti Archivista dictae cancellarie, in fidem...«. Legum, 1—2.

³⁰ Još nešto o paškoj ispravi, 185.

³¹ Bilj. 28.

³² I. Strohal, Statuti primorskih gradova i općina, Zagreb 1911., 49—50.

Slavenima.³³ Biliniću su dakle bili poznati formulari, kojima su se kroničari onog vremena služili prigodom sastavljanja svojih kronika. Nesumnjivo da je jedan ovakav uzorak bio i »provala Tatara«. Nije li i njega upotrebio Bilinić negdje oko god. 1700., da sastavi Belin privilegij iz god. 1244. u onoj formi, kako je do nas došao? Doslovce isti tekst frankopanskog falsifikata iz god. 1260. nesumnjivo pokazuje, da je paški falsifikat nastao prema frankopanskom. Budući da nemamo sigurnog dokaza, da je prije Bilinića postojao falsifikat iz god. 1244. baš u onoj formi, kako je došao do nas, postoji mogućnost, da ga je prema frankopanskom uzoru satavio sam Bilinić.

Kako mu je trebalo, međutim, neko ovjerovljenje, da postigne fidem publicam za svoj sastav, uzima, ali bez datuma, ovjerovljenje Jadručića iz god. 1580. Čini se, da jedino na taj način možemo protumačiti činjenicu, da falsifikati iz god. 1244. i 1376. imaju doslovce isto ovjerovljenje.

Vjerojatno je i drugi prijepis iste isprave priređen od istoga autora u djelu »Legum« nastao na sličan način. Nije li i ovdje uzeo nekoga poznatog notara (Marka Kašića), opet bez datuma, i napokon s a m potpisao Mirkovića? Mirković se naime ne potpisuje sam, već je ovjerovljenje sastavljeno u trećem licu.

Kao da je prilikom sastavljanja posljednjeg Žigmundova falsifikata imao već dovoljno sigurnosti i hrabrosti, da s a m o s v o j i m p o t p i s o m dade vjerodostojnost svojem sastavu. Za sastav se morao poslužiti osim autentičnim ispravama i falsifikatom iz god. 1376. Kako je, međutim, vrlo loše poznao latinski jezik, to njegov sastav daleko zaostaje za sa-

³³ M. Orbini, *Il regno degli Slavi*, 168—169.

Aleksandar Veliki daje za uspješno ratovanje protiv Darija »alla nobil progenie degli Slavi... liberamente in perpetuo tutta la parte della terra d'Aquilone in sino a gli ultimi confini di mezzogiorno dell' Italia; talmente che niune ardisca iui stare, habitare. Et se alcuni sarano ritrovati stanziare, siano vostri schiaui et li figliuoli loro siano schiaui de' vostri figliuoli...«. L. Niederle (*Slovanske starožitnosti*, Dil I, sv. 2, Praha 1904, 335, bilj. 2) raspravlja o tome, tko je bio prvi sastavljač tog falsifikata. Dobrovski je, naime, proglasio falsifikat hrvatskom izmišljotinom iz XIV. st., čiji su prijepisi vjerojatno donesli u Prag Karlu IV. s juga pozvani glagoljaši, koji su se nastanili u samostanu Emaus. »Počeci su tradicije«, kaže Niederle, »bili već u XIII. st., ali tekst privilegija pokazuje sadržajem na vrijeme, kada se slavenska ideja izričito okrenula protiv Nijemaca i reklamirala svoje pravo na Srednju Evropu. A to bi ukazivalo na vrijeme blizu husitskom pokretu. Ne vidim razloga, da bismo podrijetlo morali tražiti na jugu, premda imamo kod Jugoslavena već starije dokaze sličnog slavljenja i uzveličavanja slavenske povijesti.« Šišić se priklonio mišljenju Niederlea? »Najzad i sama falsifikovana diploma Aleksandra Vel. postala je među s e v e r n i m Slavenima, a ne među južnim, i došla je do njih najranije u XV. veku.« (*Letopis popa Dukljanina*, S. A. N. Knj. LXVII, posebna izdanja, Beograd—Zagreb 1928, 18).

Bilinićev je tekst isprave Aleksandra Velikog gotovo doslovce jednak onome u Orbinija, pa postoji mogućnost da se njime poslužio, ili su oba pisca imala isti predložak.

Bilinićev tekst v. *Legum*, 1—2.

Iz pera istog notara potječe vjerojatno falsifikat iz god. 1388., kojim Kurjakovići poklanjaju Pažanima Karlobag i njegovu okolicu.

Ruić, *Delle riflessioni* I, 505.

stavom splitskog kaptola i osudom ninskog sabora. Iskrivljeni dignitarij također pokazuje, da je Biliniću bilo potpuno nepoznato dvorsko uređenje glavne državne časti i crkveni dostojanstvenici u XIV. st.

Osigurao se, napokon, još na jedan način. Kao mletački podanik vjeruje, da će duždev autoritet biti najbolja garancija za ispravnost njegovih krivotvorina. Zato i sastavlja potvrdu iz god. 1409., kojom dužd tobože potvrđuje navedene falsifikate. Kako je sastav falsificirane potvrde jezično vrlo loš, pokazuje, da su mu nedostajali osnovni uzori i tek je po koju rečenicu uspio upotrebiti iz drugih izvora.

Po svemu izloženom čini se, da obrađeni falsifikati nisu u danas poznatoj formi niti bili niti nastali kao oružje u borbi protiv Zadra. Nisu ih dapače ni plemići upotrebili protiv puka.

Zašto su onda uopće nastali?

Četrdesetih godina XV. st. nastaje za Pag nova epoha. Udareni su temelji novom gradu, današnjem Pagu. Usporedo s time raste i želja kod tadašnjih patriota, kako ih naziva Ruić, da dokumentima osvijetle svoju tamnu prošlost. Pomoću splitskog kaptola želje postaju djelom — nastaje falsifikat iz god. 1376.

Nakon 250 godina našao se opet jedan čovjek, kojemu je također bilo stalo da prošlost svoga grada učini sjajnijom. No on nije zamolio ni kaptol ni kakva vještog latinca, da mu pomogne, već je sam izradio falsifikate, kako je znao. Zbog toga njegovi radovi i jesu »očiti falsifikati«.

U namjeri da opravda svoje osamljeno mišljenje o autentičnosti paške isprave iz god. 1244., Antoljak je bezuspješno nastojao korigirati Šišića. Posljednji je, naime, s pravom tvrdio, da je isprava lažna, jer o toj provali ne zna ništa splitski arhiđakon Toma. Antoljak, dapače, zamjera Šišiću, što je Rogerija citirao kao savremenog pisca, koji ne zna ništa o sjajnoj ulozi Pažana za tatarske provale.

Spomenute bi zamjerke mogao Antoljak učiniti Šišiću jedino onda, da su spomenuti kroničari uistinu znali nešto o bici kod nekog otkca i c ulozu u spasavanju kralja, ali o tome nema traga.³⁴

Antoljakova je dužnost bila, da u obranu svog mišljenja, a protiv Šišića i ostalih historičara, navede, kad je i u kojoj srednjovjekovnoj kronici ili djelu upotrebljen ovaj podatak o Pažanima. Ako je naime uistinu postojala već u XIII. st. tradicija o ulozi Pažana god. 1242., morala se ona odraziti u onodobnoj ili kasnijoj literaturi. Primjerom nam za to može poslužiti frankopanski falsifikat iz god. 1260., koji je nastao u trećem deceniju XV. st., ali je već nakon 40 godina, a možda i prije,

³⁴ U našem nas mišljenju učvršćuje činjenica, da i Bilinić kod ovjerovljenja Beline isprave iz god. 1244. tvrdi, da ju je našao »in capsu sanctuarii dicte communitatis«. Jadrulić je, naime, prema riječima Ruića (Legum, 65) uzeo Ludovikov privilegij iz arhiva splitskog kaptola — ex Archivio Capituli Spalatensis. Gornji je zaključak Ruić postavio vjerojatno zbog toga, što je u ovjerovljenju našao riječ »sanctuarium«, koji ne može imati općina, nego samo crkvena institucija. Nije li već Jadrulić htio na ovaj nespretni način povezati mjesto, gdje je falsifikat nastao, t. j. Split, s mjestom, gdje je falsifikat našao, t. j. s Pagom? A Bilinić, ne vidjevši to, slijepo prepisuje.

preuzet u mađarske kronike i u javno mnijenje u Veneciji. To, što su Pažani od 1409. stalno mletački podanici, uistinu ne bi smetalo, da se tradicija iz god. 1242. proširi u javnost.

Uzalud ćemo tražiti u kronikama bilo kakvu vijest o Pažanima za provale Tatara.

Da je uistinu postojao falsifikat iz god. 1244., zabilježio bi ga nesumnjivo Lucius, koji je, kako je poznato, savjesno ispitivao arhive dalmatinskih gradova. Lucius, međutim, ne samo da ne zna ništa o ispravi iz god. 1244., nego su mu nepoznata i ostala dva privilegija, t. j. Ludovikov iz god. 1376. i Žigmundov iz god. 1397.

Nije li to još jedan dokaz više, da su falsifikati nastali nakon Luciusa?

ZUSAMMENFASSUNG

DIE PAGER FÄLSCHUNGEN

D. Verf. gibt zuerst eine Übersicht über die Beziehungen zwischen den Städten Zadar und Pag bis z. J. 1409, seitdem Pag unmittelbar Venedig untergeordnet war, um in dieser politischen Geschichte der Insel und Stadt Pag die Grundlage für die Bestimmung der Entstehungszeit und Herkunft der Fälschungen zu gewinnen. Schon diese kurze Übersicht zeigt klar, dass Zadar in seinem (östlichen) Teile der Insel jeden sozialen und politischen Fortschritt zu hemmen suchte. Deshalb strengten sich die Inseleinwohner schon zur Zeit der Aufstände der Stadt Zadar an, um mit Hilfe Venedigs grössere Selbständigkeit zu erreichen. Teilweise ist ihnen dies schon zur Zeit der Herrschaft Venedigs in Dalmatien (bis 1358) und während der darauf folgenden Regierung der ungarisch-kroatischen Könige (bis 1409) gelungen, aber trotzdem bedeutet der »Verkauf von Dalmatien« (1409) in der Geschichte der Insel den Beginn einer neuen Epoche. Pag ist damit für immer der Übermacht Zadars entrückt, dafür ist aber die Stadt seitdem zur Verteidigung der Novalja, d. i. des Westteiles der Insel, gegen Rab gezwungen. Da zur gleichen Zeit auch in Pag der Stadtrat seine endgültige Form bekommen hat, begannen auch in dieser Stadt — wie auch in anderen Städten Dalmatiens — Reibungen und Kämpfe zwischen dem Stadttadel und dem Volke.

Danach übergeht d. Verf. zur Untersuchung von drei Urkunden, welche ihrer Meinung nach in der heute bekannten Form falsifiziert worden sind. Das sind die Urkunden der Könige Bela's IV vom 30. III. 1244, Ludwigs I. vom 23. IX. 1376 und Sigismunds vom 5. III. 1397. D. Verf. untersucht zuerst die Urkunde Sigismunds und veröffentlicht ihren bisher unbekanntem Wortlaut. Der Fälschikator hat bei seiner Arbeit verschiedene echte Quellen (z. B. den Urteilspruch des Reichstages in Nin vom 26. VI. 1396) als Grundlage genommen, aber ihnen falsifizierte königliche Entscheidungen zu Gunsten Pags zugesellt.

Die zweite Fälschung (Ludwigs I.), ebenso gegen Zadar gewendet, ist wahrscheinlich i. J. 1446 von den Korherren Splits verfasst worden. Die dritte Fälschung (Bela's IV.) ist in der wissenschaftlichen Literatur wohlbekannt und allgemein (mit der Ausnahme der Meinung Antoljaks) als eine Fälschung gewürdigt. D. Verf. ist aber bezüglich der Entstehungszeit dieser Fälschung zu anderen Resultaten gekommen, als sie in der bisherigen Forschung dieser Frage vorliegen. Sie untersuchte diese Urkunde in einem breiteren Rahmen, nämlich zusammen mit derjenigen Gruppe der Frankopaner Fälschungen,

welche mit der behandelten Fälschung Bela's durch eine ähnliche oder die gleiche Narratio verbunden sind. Ihrer Meinung nach ist die Frankopaner Fälschung vom 5. X. 1260 (mit welcher die Frankopanen wegen der vermeintlichen Verdienste während des Mongoleneinbruchs in die Reihe der Magnaten des Königreichs gehoben wurden) zur Zeit des Bans Nikola Frankopan (wahrscheinlich zwischen d. J. 1426 und 1432) entstanden. Da die Pager Fälschung a. d. J. 1244 eine wortgetreu gleiche Narratio hat, stellt diese Frankopaner Fälschung den terminus ante quem non für die Bestimmung der Entstehungszeit vor. Sehr unklare Wendungen des Wortlautes der Fälschung a. d. J. 1244 zeigen, dass der Fälsifikator ein ungenügend kundiger Mensch war, obzwar er bei seiner Arbeit verschiedene echte und falsifizierte Grundlagen zu Hilfe genommen hat. Er wollte die adelige Herkunft des Stadtadels Pags und seine Berechtigung zur Herrschaft über die ganze Insel hervorzuheben.

Zuletzt verbindet d. Verf. die Entstehung von zwei aus den behandelten Fälschungen mit der Arbeit des bekannten Pager Notars Christophoros Bilinić (1678—1737). Dieser Notar ist auch nach einigen anderen Fälschungen bekannt. Das führt d. Verf. zum Urteil, dass er auf der Grundlage der Frankopaner Fälschung auch die Pager Fälschung v. d. J. 1244 verfasste. Ebenso ist auch die Fälschung a. d. J. 1397 wahrscheinlich seine Arbeit. Nach dieser Feststellung der Entstehungszeit wird klar, dass die untersuchten Fälschungen in ihrer heute bekannten Form nicht im Kampfe Pags gegen Zadar, sondern als ein Mittel des Pager Stadtadels gegen das unvergnügte Volk entstanden sind.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

RADOVI
FILOZOFSKOG FAKULTETA
HISTORIJSKA GRUPA

1

ZAGREB

1959

UREDNIČKI ODBOR
Dr. GRGA NOVAK
Dr. JAROSLAV ŠIDAK

NAKLADA »ŠKOLSKE KNJIGE« — ZAGREB
TISAK »GRAFIČKOG ZAVODA HRVATSKE«

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ZBORNIK RADOVA
HISTORIJSKE GRUPE